

**UCHWAŁA NR X/5/2025
RADY MIEJSKIEJ W BIERUNIU**

z dnia 25 września 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Bieruń na lata 2025-2028

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 1153), art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1292), po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach, na wniosek Burmistrza Miasta Bierunia,

**Rada Miejska w Bieruniu
uchwala:**

§ 1. Przyjąć Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Bieruń na lata 2025-2028, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Bierunia.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Jarosław Mokry

Załącznik do uchwały Nr X/5/2025
Rady Miejskiej w Bieruniu
z dnia 25 września 2025 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY BIERUŃ NA LATA 2025-2028



OPRACOWANIE:
Marta Danielska, Jakub Danielski
gez2.wroclaw@gmail.com

Spis treści

1. Wstęp.....	5
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	12
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	12
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	16
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta ..	18
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Miasta Bierunia ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	21
5.2.1. Charakterystyka miasta.....	21
5.2.2. Rys historyczny miasta.....	22
5.3. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta – dziedzictwo materialne Miasta Bierunia	24
5.3.1. Typologia zabudowy na terenie Miasta Bierunia	24
5.3.1.1. Ogólna charakterystyka zabudowy	25
5.3.1.2. Zespoły rezydencjalno-parkowe	26
5.3.1.3. Zabudowa folwarczna i budynki gospodarcze	26
5.3.1.4. Obiekty sakralne	27
5.3.1.5. Budynki użyteczności publicznej	27
5.3.1.6. Kamienice małomiasteczkowe	28
5.3.1.7. Budynki mieszkalne, jednorodzinne o charakterze małomiasteczkowym	28
5.3.1.8. Budynki wiejskie mieszkalno-gospodarcze	28
5.3.2. Cmentarze.....	29
5.3.3. Obiekty małej architektury	29
5.3.4. Zabytkowa zielen.....	30
5.3.5. Przemysł oraz zabytkowe obiekty industrialne	31
5.4. Dziedzictwo niematerialne	33
5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	34
5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	34
5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	36
5.3. Park kulturowy	37
5.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.....	38
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	40
5.5.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków.....	41
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT	43

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	45
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	48
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	49
9.1. Dotacje.....	50
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	54
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	56
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe.....	57
10. Bibliografia.....	59
11. Spis tabel	59
12. Załączniki	60

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Bieruń na lata 2025-2028 (zwany dalej GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi miasta poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny miasta, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środków unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Programu opieki nad zabytkami dla gminy Bieruń na lata 2017-2020 przyjętego Uchwałą Nr XII/8/2016 Rady Miejskiej w Bieruniu z dnia 29 grudnia 2016 r. oraz Programu opieki nad zabytkami dla gminy Bieruń na lata 2021-2024 przyjętego Uchwałą Nr II/5/2021 Rady Miejskiej w Bieruniu z dnia 25 lutego 2021 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie

zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyekspozowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; **ust. 2:** „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minioniej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),

- f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

- 2) uznanie za pomnik historii;

- 3) utworzenie parku kulturowego;

- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.”

– **Art. 19:** „1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;

2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.”

– **Art. 20,** który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.
3)* inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
**Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).*
6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81:** „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89,** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U z 2024 r., poz. 1130 z późn. zm.).

Dnia 7 lipca 2023 r. została przyjęta zmiana ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Głównym celem reformy jest zwiększenie elastyczności i integralności systemu planowania, uproszczenie procedur oraz poprawa ładu przestrzennego w kraju. Dlatego wprowadzone zostały nowe narzędzia – plan ogólny a także zintegrowany plan inwestycyjny. Zmieniają się też zasady wydawania decyzji o warunkach zabudowy.

Plan ogólny, który docelowo zastąpi dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, ma charakter aktu prawa miejscowego, co oznacza, że zawarte w nim ustalenia są wiążące dla organów gminy na etapie procedowania planów miejscowych oraz w procesie wydawania decyzji o warunkach zabudowy. Plan ogólny uchwała się obligatoryjnie dla całego obszaru gminy.

Każda gmina jest zobowiązana do uchwalenia takiego planu najpóźniej do 31 grudnia 2025 r. Założeniem ustawodawcy jest wprowadzenie określonej, przejrzystej struktury takiego dokumentu przy zachowaniu jego zwartej formy, czytelnej dla każdego odbiorcy. W planie ogólnym będą musiały znaleźć się dwa obligatoryjne elementy tj.: strefy planistyczne i gminne standardy urbanistyczne. Gmina będzie mogła ponadto fakultatywnie określić obszary uzupełnienia zabudowy oraz obszary zabudowy śródmiejskiej.

Znowelizowane przepisy przewidują także uproszczony tryb uchwalenia albo zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Będzie możliwe tylko w ściśle określonych w ustawie przypadkach. Postępowanie uproszczone będzie zatem wyjątkiem od reguły – zasadniczo ma być ono wykonywane przy dokonywaniu zmian w planach już uchwalonych a nie przy uchwalaniu nowych planów.

- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2025 r. poz. 647 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491 z późn. zm.);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2021 r. poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425 z późn. zm.);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz.731);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.) ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. Nr 24 poz. 181);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu miasta, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji miasta, poprawy przepływu informacji pomiędzy miastem, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym miasta. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 01.12.2023 r.

Dokument ten wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Opracowany został w Departamencie Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na użytek generalnego konserwatora zabytków.

Program ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa

narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1) Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2) Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnienie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocnić poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmocnienie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmocnienie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałanie odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta Bierunia wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” – Zielone Śląskie, Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie śląskim na lata 2022-2025, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+;
- powiatowym: brak dokumentów obowiązujących w powiecie bieruńsko-lędzińskim w ramach czasowych GPOnZ.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” – Zielone Śląskie

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” – Zielone Śląskie została przyjęta Uchwałą Nr VI/24/1/2020 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 19.10.2020 r.

Strategia jest aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”, uchwalonej przez Sejmik Województwa Śląskiego w dniu 1 lipca 2013 r. i stanowi piątą edycję tego kluczowego dokumentu określającego cele rozwoju regionu oraz instrumenty ich realizacji w perspektywie roku 2030.

Dokument zawiera wizje, pola i cele strategiczne oraz kierunki działań w obszarze kultury w województwie śląskim.

W analizie SWOT wśród silnych stron wskazano m.in.: zróżnicowane walory przyrodniczo-kulturowe województwa, umożliwiające rozwój różnych wyspecjalizowanych form turystyki, w tym poprzemysłowej (Szlak Zabytków Techniki) i kulturowej (Szlak Orlich Gniazd).

W Strategii wypracowano grupę przedsięwzięć stanowiących zbiór typów projektów, zadań i aktywności samorządu województwa. Rozpoczęcie prac opartych o zarysowane przedsięwzięcia otwierać będzie etap wdrożenia Strategii i jej koncentracji tematycznej w zakresie realizowanych celów i kierunków. Poniżej wskazano działania w obszarze zabytków:

Nazwa przedsięwzięcia: Turystyczne Śląskie

Zakres przedsięwzięcia:

1. Tworzenie i rozwój atrakcyjnej oferty turystycznej: Beskidów, Śląska Cieszyńskiego, Jury Krakowsko-Częstochowskiej, Krainy Górnej Odry.
2. Popularyzacja rozpoznawalności i dalszy rozwój marki Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego i Szlaku Orlich Gniazd.
3. Upowszechnienie wiedzy na temat unikalnej wartości historycznej i kulturowej Podziemi Tarnogórskich wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.
4. Rozwój turystyki biznesowej i przemysłu wielkich wydarzeń.
5. Popularyzacja i rozwój infrastruktury służącej turystyce pielgrzymkowej i turystyce sentymentalno-kulturowej.
6. Rozwój turystyki bez barier oraz rozwój bezpieczeństwa na szlakach turystycznych.

• **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie śląskim na lata 2022-2025**

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie śląskim na lata 2022-2025 został przyjęty Uchwałą Nr VI/43/9/2022 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 25 kwietnia 2022 r.

Program ten jest piątym Programem opieki nad zabytkami w województwie śląskim. Pierwszy program obejmował lata 2006-2009, następnie opracowano jego aktualizację – na lata 2010-2013, 2014-2017 i 2018-2021.

Przedmiotem Programu są wszystkie obiekty zabytkowe niezależnie od form ochrony, jakimi są objęte. Program obejmuje obszar województwa śląskiego w granicach administracyjnych. Głównym celem Programu jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych, a także włączenie zabytków w procesy rozwoju gospodarczego i społecznego województwa, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju. Program określa warunki włączania obiektów zabytkowych w procesy gospodarczego rozwoju województwa przy pomocy zróżnicowanych podmiotów gospodarczych.

Celem nadrzędnym jest harmonijne zarządzanie krajobrazem kulturowym oraz optymalne zachowanie autentycznego materialnego i niematerialnego dziedzictwa, wspomagającego budowę kapitału społecznego oraz rozwoju gospodarczego województwa i promocji regionu w kraju i na świecie.

Aby ten cel został zrealizowany, konieczne jest podjęcie działań związanych i z materią zabytków i kompetencją społeczną. Temu służą wyróżnione dwa cele strategiczne programu:

Cel strategiczny I – Zrównoważone zachowanie dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) i włączenie go w zarządzanie procesami gospodarczymi.

Cel strategiczny II – Kształtowanie pozytywnego klimatu dla instytucji i włączenia społecznego w opiekę nad dziedzictwem kulturowym regionu.

Dla celu strategicznego sformułowano trzy cele operacyjne:

Cel operacyjny I.1 – Weryfikacja zasobów zabytkowych województwa.

Cel operacyjny I.2 – Budowa kompleksowej strategii i wywiedzionego z niej systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym województwa.

Cel operacyjny I.3 – Zarządzanie materialnym i niematerialnym dziedzictwem jako element strategii gospodarczej województwa śląskiego

Do realizacji celów wyznaczono kierunki działań.

• **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+**

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+ został przyjęty Uchwałą Nr V/26/2/2016 przez Sejmik Województwa Śląskiego dnia 29 sierpnia 2016 r. Niniejszy dokument powstał w wyniku przeprowadzonej w latach 2013-2016 aktualizacji Planu z 2004 r. wraz z jego cząstkową zmianą z 2010 r.

Plan poprzez jego ścisłe powiązanie ze Strategią Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” stanowi kluczowy element zintegrowanego planowania strategicznego. Plan 2020+ określa podstawowe elementy układu przestrzennego, ich zróżnicowanie i wzajemne relacje. Cele polityki przestrzennej województwa określone w Planie 2020+ dotyczą gospodarczego wzrostu i innowacyjności, metropolizacji, zapewnienia spójności społecznej i ekonomicznej oraz ochrony naturalnych zasobów środowiska i kształtowania krajobrazów kulturowych.

W Planie omówiono bardzo szczegółowo obszar ochrony krajobrazów kulturowych. Województwo śląskie jest obszarem o wyjątkowym, zróżnicowanym i bogatym dziedzictwie kulturowym. Zasoby dziedzictwa kulturowego, zarówno materialne, jak i niematerialne, mają szczególne znaczenie w zachowaniu tożsamości regionu, kształtowaniu atrakcyjności gospodarczej i turystycznej województwa. Specyficznym dziedzictwem okresu industrializacji (od XVIII do XX w.), podkreślającym odrębność i wyjątkowość krajobrazu kulturowego regionu, są historyczne obiekty i zespoły zabudowy związane z górnictwem węgla kamiennego, wydobywaniem i przetwórstwem metali kolorowych, jak kopalnia cynku i srebra oraz hutnictwem żelaza.

Wśród wyznaczonych celów polityki przestrzennej województwa, cel 3 jest ściśle związany z dziedzictwem kulturowym regionu:

3. Przestrzeń – zrównoważone wykorzystywanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego.

Dla powyższego celu przyjęto następujące kierunki polityki przestrzennej:

- 3.1. Ochrona zasobów środowiska.
- 3.2. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich.
- 3.3. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach wiejskich.

Wskazano między innymi kierunek działania:

Kierunek 3.2. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich:

- kształtowanie atrakcyjnych terenów mieszkaniowych o wysokiej jakości rozwiązań urbanistyczno-architektonicznych;
- kreowanie przestrzeni publicznych umożliwiających wspólne spędzanie czasu i integrację społeczności lokalnych;
- zachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazu, charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji;
- kształtowanie terenów zieleni miejskiej pełniących funkcje rekreacyjne, zdrowotne, estetyczne i przyrodnicze;
- kształtowanie systemu zielonych pierścieni wokół miast w oparciu o lasy, parki i tereny otwarte;
- rewitalizacja zdegradowanej tkanki miejskiej;
- rekultywacja, rewitalizacja i kształtowanie terenów zdegradowanych (w tym przemysłowych, powojennych, pokolejowych) z wykorzystaniem ich na tereny o funkcjach komercyjnych i publicznych (ekologicznych, turystycznych, kulturowych, usługowych i społeczno-gospodarczych);
- gospodarowanie wodami opadowymi ukierunkowane na spowolnienie odpływu ze zlewni (system mikro – i małej retencji).

Dodatkowo trwają prace nad opracowaniem Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Gmin Powiatu Bieruńsko-Lędzkiego i Powiatu na lata 2025-2035+.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty na poziomie miasta, które dotyczą dziedzictwa kulturowego:

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Miasta Bierunia został opracowany w 2005 r. Ostatnia jego aktualizacja została wykonana w styczniu 2018 r.

Plan został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

• **Strategia Rozwoju Miasta Bierunia 2035**

Strategia Rozwoju Miasta Bierunia 2035 została przyjęta Uchwałą Nr X/1/2021 Rady Miejskiej w Bieruniu z dnia 28 października 2021 r.

Strategia to kompleksowy dokument strategiczny, który ma za zadanie wskazywać kierunki rozwoju społecznego, gospodarczego oraz przestrzennego. Wyodrębnione w strategii priorytety, kierunki i cele mają stanowić odpowiedź na potrzeby i oczekiwania mieszkańców miasta.

W Strategii wyznaczono cele strategiczne, operacyjne wraz z kierunkami do realizacji celu. Poniżej wskazano te, które związane są z zabytkami.

Cel strategiczny: Bezpieczni i zadowoleni z życia w Bieruniu mieszkańcy.

Cel operacyjny: Sprawna gospodarka komunalna oraz dostępne i wysokiej jakości usługi publiczne.

Kierunki realizacji celu:

- Działania na rzecz rozwoju Bierunia jako ośrodka kultury, promującego lokalne dziedzictwo i animującego atrakcyjność turystyczną Bierunia.

W dokumencie określono obszary strategiczne, które są ściśle związane z zabytkami.

Obszar strategicznej interwencji (OSI) wynikające z diagnozy lokalnej – gminne obszary strategicznej interwencji – nazwa: Centrum Bierunia Starego.

Uzasadnienie: Główne centrum miejskie i najważniejszy obszar zabytkowy Bierunia. OSI jest kluczowym terenem służącym wykorzystaniu potencjału dziedzictwa kulturowego miasta, konieczne są zatem jego przekształcenia w kierunku rozwoju kultury i turystyki.

Kierunki rozwoju gminnych OSI konkurencyjnych – centrum miejskie – centrum Bierunia Starego:

- przekształcenie funkcjonalne Starego Miasta z dostosowaniem do potrzeb turystyki i kultury, w tym rozwój i promocja oferty gastronomicznej i noclegowej oraz informacji turystycznej,
- rozwój produktów turystycznych opartych na dziedzictwie miasta: w tym obiektach zabytkowych i dziedzictwie niematerialnym oraz rozwój Muzeum Miejskiego,

W dokumencie opisano zabytki i obszary ochrony konserwatorskiej, w tym obiekty wpisane do rejestru zabytków, ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

• **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego**

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Bierunia zostało uchwalone Uchwałą Nr XIV/19/2023 Rady Miejskiej w Bieruniu z dnia 30 listopada 2023 r.

Studium jest aktem polityki przestrzennej miasta, przez co określa jego politykę rozwoju przestrzennego, w tym lokalne zasady zagospodarowania przestrzennego. To dokument, który koordynuje ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i wpływa na ich kształt.

W Studium wyznaczono szczegółowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. W celu ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków Miasta Bierunia należy podejmować działania, które zmierzają do:

- zachowania, eksponowania i rewaloryzacji zabytkowych obiektów, zespołów zabudowy, ich otoczenia oraz układów zieleni,
- dostosowania sposobu użytkowania obiektów do ich zabytkowego charakteru,
- zahamowania procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania przez wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- zwiększenia atrakcyjności dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych,
- należy wskazać do ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego gminy zasoby obiektów i obszarów zabytkowych oraz wykazane tereny zasługujące na ochronę.

W odniesieniu do zabytków architektury i budownictwa figurujących w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków należy uwzględnić następujące zasady:

a) ochronie podlega:

- architektura, gabaryty budynków, kształt dachu, rodzaj pokrycia dachu – o ile zachowany pierwotny lub tradycyjny styl (w razie wymiany pokrycia dachowego należy wprowadzić nowe zgodne z tradycyjnym),

- wystrój architektoniczno-sztukatorski elewacji,
 - zachowana oryginalna stolarka okienna i drzwiowa,
 - zachowane o istotnych walorach zabytkowych wyposażenie i wystrój obiektu,
 - zachowanie historycznej kompozycji obiektów ze szczególnym uwzględnieniem powyższych cech, z dopuszczeniem przekształceń mających na celu dostosowanie obiektu do współczesnych standardów,
- b) zakaz docieplania od zewnątrz elewacji budynków posiadających komponowaną ich formę bądź cenny wystrój i detal architektoniczny oraz oryginalne (tradycyjne) wykończenie elewacji.
- c) na eksponowanych elewacjach i dachach zakaz lokalizacji elementów technicznego wyposażenia budynków (klimatyzatory, anteny satelitarne, przewody dymowe i wentylacyjne, panele fotowoltaiczne itp.),
- d) ochronie podlega komponowane otoczenie obiektów w granicach ogrodzenia wraz ze starodrzewiem i zielenią komponowaną, ogrodzeniami zabytkowymi, nawierzchniami i ogródkami przedfrontowymi,
- e) zalecenie działań rewaloryzacyjnych.

Ogólne zasady ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego – przyjmuje się następujące ogólne zasady ochrony konserwatorskiej:

- a) utrzymanie istniejącej zabudowy o lokalnej – kulturowej wartości oraz zachowanych elementów zagospodarowania terenu we właściwym stanie technicznym i funkcjonalnym,
- b) nawiązanie w nowej lub uzupełnianej zabudowie do zasad wartościowej historycznie i kulturowo dyspozycji przestrzennej terenu i charakteru zabudowy sąsiadującej.

Wyznaczono także zasady ochrony zabytków wskazanych do ochrony prawem miejscowym.

1) Dla obiektów zabytkowych wskazuje się następujące zasady:

- a) nowa zabudowa lokalizowana w sąsiedztwie obiektów zabytkowych winna utrzymywać historyczne linie zabudowy i podziały parcelacyjne, gabaryty budynków zabytkowych (wysokość, kształt dachu); jej architektura winna harmonizować z zabytkowym otoczeniem,
- b) stosowanie odpowiednich materiałów budowlanych (pokryć dachowych takich jak: dachówka ceramiczna w kolorze naturalnym, blacha miedziana, blacha ocynkowana, blacha tytanowo-cynkowa, papa na dachach płaskich kamienic; stolarka okienna i drzwiowa indywidualna, pod warunkiem zachowania rozmiarów i wyglądu stolarki pierwotnej, naturalny kamień, cegła, tynk gładki),
- c) likwidacja przyłączy instalacji elektrycznej na elewacjach, szafki na główne zawory powinny być zaprojektowane indywidualnie, d) zachowanie historycznej wysokości;
- e) zachowanie historycznej geometrii dachów;
- f) zachowanie elementów elewacji odzwierciedlających jej historyczny zamysł kompozycyjny;
- g) zakaz stosowania blacho-dachówki, sidingu, blach trapezowych, blach falistych, okładzin gresowych;
- h) możliwość prowadzenia robót budowlanych z zachowaniem charakterystycznych elementów historycznej formy;
- i) utrzymanie ekspozycji charakterystycznych elementów elewacji.

2) Dla obiektów małej architektury (krzyży i kapliczek), miejsc pamięci ustala się:

- a) zachowanie zabytków;
- b) zachowanie funkcji związanej z kultem religijnym;
- c) zachowanie historycznej formy;
- d) utrzymanie ekspozycji obiektów;
- e) możliwość prowadzenia robót budowlanych z zachowaniem historycznej formy.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Miasta Bierunia ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka miasta

Miasto Bieruń położone jest w południowo-wschodniej części województwa śląskiego, przy jego granicy z województwem małopolskim. Bieruń graniczy: od zachodu z miastem Tychy (którego częścią był w latach 1975-1991), od południa z gminą Bojszowy oraz gminą Oświęcim w woj. małopolskim, od północy z miastem Łęczyny i gminą Chełm Śląski, od wschodu z gminą Chełmek (woj. małopolskie). Bieruń składa się z dzielnic o charakterze miejskim (Bieruń Nowy i Bieruń Stary) i charakterze wiejskim (Bijasowice, Ściernie i Czarnuchowice). Bieruń jest siedzibą powiatu bieruńsko-łęczyńskiego i jest usytuowane w Górnośląskim Obszarze Metropolitalnym.

Pod względem fizycznogeograficznym Bieruń położony jest w obrębie trzech mezoregionów:

- zachodnia część miasta leży na terenie Równiny Pszczyńskiej (512.21) będącej częścią Kotliny Oświęcimskiej (512.2),
- środkowa część miasta jest położona w obrębie Pagóry Jaworzniczej (341.14) będącej częścią Wyżyny Śląskiej (341.1),
- wschodnia część miasta położona jest w obrębie Doliny Górnej Wisły (512.2) będącej częścią Kotliny Oświęcimskiej (512.2).

Na terenie Bierunia zalegają bogate złoża węgla kamiennego. Obszarem o najwyższych walorach przyrodniczych na terenie Bierunia jest dolina Wisły ze starorzeczami. Ponadto cenne przyrodniczo i krajobrazowo są większe kompleksy leśne, pasy i kępy zadrzewień i zarośli, zachowane w dolinach cieków płaty wilgotnych świeżych łąk. Obszarami o wysokich walorach krajobrazowych o charakterze antropogenicznym są pozostałości grobli Wielkiego Stawu Bieruńskiego, groble stawów – Kopańskiego i Goldman i teren „Paciorkowców”. Ponadto do cenniejszych terenów należą zbiornik Łysina wraz z otoczeniem, ujście rzeki Mlecznej do Gostyni Góra Chełmeczeki, Skarpa nad Potokiem Bijasowickim i Staw Derówka.

Obszarową ochroną objęto jedynie niewielki teren przy jego południowej granicy – część położonego w większości w sąsiedniej gminie Specjalnego Obszaru Ochrony Ptaków – Natura 2000 „Stawy w Brzeszczach”. Ponadto ochroną w formie pomników przyrody objęto 9 drzew.

Obszar Bierunia położony jest w zlewni Wisły, która stanowi południowo-wschodnią granicę miasta i jest odwadniany przez jej lewobrzeżne dopływy: Gostynkę (zwaną też Gostynią, z dopływami: Mleczną i Potokiem Tyskim), Potok Bijasowicki (z dopływem Potok Stawowy), Potok Goławiecki (z dopływem Potok Mąkołowiec) oraz Przemszą.

5.2.2. Rys historyczny miasta¹

Prace archeologiczne na terenie Bierunia charakteryzują się ubogim materiałem zabytkowym (nieliczne fragmenty ceramiki i pojedyncze odłupki krzemienne), którego chronologię przypisuje się na okres późnego średniowiecza lub nowożytności. Pojedyncze znaleziska pochodzą z okresów pradziejowych. W sąsiedztwie Bierunia znajdowała się prawdopodobnie starożytna osada *Leucaristus*, która została odwzorowana na antycznej mapie Klaudiusza Ptolemeusza z lat 145-147. W świetle źródeł archeologicznych dostępnych obecnie, fakt istnienia tej osady należy uznać jedynie za domniemany.

Na terenie Bierunia w X-XI w. istniał prawdopodobnie gródek obronny mający za zadanie chronić kupców przepływających się przez rzekę. Bieruński gródek znajdował się na szlaku handlowym z Wrocławia do Krakowa, a także z Opawy do Krakowa. Stanowił, jak się wydaje, również punkt celny i miejsce targowe, co mogło dać początek osadzie, a następnie stało się zalążkiem miasta. Jedną z wersji nazw grodu wywodzi się od słowa „biernia”, czyli od miejsca, gdzie pobierano myto. Według historyków, pozostałością po tym gródku jest bieruński kopiec, na szczycie którego stoi obecnie XIX-wieczna kapliczka św. Jana Nepomucena.

W dokumencie nadania wójtostwa w Bieruniu z 1387 r. jest mowa o „miasteczku grodowym” (Borgstadel), czyli o miejscowości z zamkiem (gródkiem), według L. Musioła jest to mocny argument na to, iż musiał w nim wcześniej istnieć tenże gródek.¹ Oprócz bieruńskiego, najbardziej znane gródki znajdują się w Rudzie Śląskiej, Kochłowicach, Mikołowie, Pszczynie i Woźnikach. Gródki te odgrywały w średniowieczu, zwłaszcza w XIII w., ważną rolę w obronności kraju, gdyż były otoczone fosą z wodą i palisadą. Gródek Bieruński uległ znacznemu lub całkowitemu zniszczeniu prawdopodobnie w czasie najazdu tatarskiego w połowie XIII w. Przynajmniej jego rolę administracyjną i gospodarczą przejęła osada przygrodzowa i wykształcone z niej później miasto. Przysiółek Kopiec utrzymał swoją odrębność w granicach miasta do 1870 r. Jest to relikw z okresu, w którym powstawało miasto. Kopiec to miejsce, gdzie zapewne istniał gród. Prawdopodobnie posiadał odrębne wójtostwo – niegdyś grodowe, odrębną jurysdykcję. W miarę upływu czasu uległ prawnemu i gospodarczemu przekształceniu w miasto.

Bieruń powstał w strefie rubieży osadniczych, słabo zasiedlonych do XIII-XIV w., gdzie w wiekach średnich formowała się linia podziału pomiędzy Śląskiem i Ziemią Krakowską. W okresie wczesnego średniowiecza teren ten zajmowało, wzmiankowane przez tzw. Geografa Bawarskiego, słowiańskie plemię Gołeszyców, które dysponowało kilkoma grodami w okresie VII-IX w. Poza grodami obronnymi funkcjonowały w tym czasie także osady otwarte. Nie można stwierdzić czy obszar opracowania w okresie wczesnego średniowiecza był niezasiedlony, czy też istniały tutaj jakieś niewielkie osiedla. Teren ten mógł również znajdować się w granicach Państwa Wielkomorawskiego, a następnie czeskiego księstwa Przemyslidów.

Okolo 2 połowy X w. ziemie śląskie weszły w skład państwa pierwszych Piastów. Po 1138 r. Śląsk stanowił samodzielną dzielnicę, podporządkowaną władzy senioralnej, a książęta śląscy dążyli do ponownego zjednoczenia państwa. Najazd tatarski w połowie XIII w. spustoszył ziemie Księstwa Śląskiego, które pod rządami Henryków: Brodatego i Pobożnego przeżywało okres znacznego ożywienia gospodarczego i wzrostu znaczenia politycznego. Liczne osady i niewielkie grody uległy całkowitemu lub znacznemu zniszczeniu. Po śmierci księcia Henryka Pobożnego w bitwie pod Legnicą (1241 r.) doszło do rozpadu „monarchii Henryków Śląskich” na mniejsze dzielnice.

W okresie rozbitcia dzielnicowego obszary, będące obecnie w granicach miasta Bierunia, znalazły się w rękach książąt opolskich, a następnie pod koniec XIII w. książąt raciborskich. Mimo postępującego rozdrobnienia politycznego w tym okresie miał miejsce proces odbudowy gospodarczej kraju. Prowadzona była duża akcja osadnicza, w ramach której na przełomie XIII i XIV w. „odbudowywano” zniszczone osady, ponawiano ich akty i przywileje lokacyjne. Miasto Bieruń otrzymało przywileje mające sprzyjać jego rozwojowi gospodarczemu. Powstały wsie: Ściernie, Bijasowice i Czarnuchowice oraz nieco później, na przełomie XIV i XV w., wsie: Porąbek, Jajosty i Zabrzeg.

¹ Programu opieki nad zabytkami dla gminy Bieruń na lata 2021-2024, autor: ABAKUS Pracownia Projektowo-Urbanistyczno-Konserwatorska

Należy przyjąć, że wsie, obecnie tworzące dzielnice miasta Bieruń, powstały w XIII w., zapewne po najeździe tatarskim, w ramach wielkiej akcji zasiedlania i odbudowy spustoszonych ziem. W XIV w. stanowiły one własność rycerską. Były wtedy dobrze prosperującymi osadami, w których obok gospodarki rolnej prowadzono hodowlę ryb (w co najmniej kilku stawach), i które zarządzane były przez wolnych, dziedzicznych wójtów.

Nadanie praw miejskich i lokację miasta poprzedzało istnienie osady przyrodowej. O istnieniu takiej osady wspomina dokument z 1292 r., w którym książę Henryk zatwierdza prawo własności osady klasztorowi lubuskiemu. Osada grodowa w 1387 r. otrzymała prawa miejskie z rąk Jana II Żelaznego Księcia na Opawie i Raciborzu i została przekształcona w ośrodek o charakterze miejskim, w oparciu o prawo niemieckie. Ustrój społeczny, prawny i gospodarczy miasta był ściśle określony przez prawo i dokument lokacyjny. Do połowy XVI w. miasto działało w oparciu o ordynację wzorowaną na ordynacji Raciborza, czyli stołecznego miastoksięstwa, do którego należał Bieruń i cała ziemia pszczyńska. Od 1547 r. podstawą ustrojową miasta stała się ordynacja wzorowana na pszczyńskiej, rezerwującej dla dziedzicznego pana na Pszczyńce prawo aprobaty członków samorządu miejskiego i Rady Miejskiej. Charakterystycznym elementem tamtych czasów jest zachowany do dziś średniowieczny układ urbanistyczny Starego Miasta z zespołem kamienic oraz ratuszem.

Układ przestrzenny Bierunia cechował regularny plan miasta, prawie kwadratowy rynek, służący jako plac targowy, otoczony domami, od rynku rozgałęziają się pod kątem prostym ulice. Miasteczko, aż do pożaru w 1847 r. było drewniane, poza wzniesionym w 1768 r. kościołem i paru kamienicami przy rynku.

Śląsk z biegiem lat, poczynając od przełomu XII i XIII w., ulegał rozdrobnieniu i rozpadowi na coraz mniejsze polityczne jednostki osadnicze i twory. Ostatecznym etapem tego procesu były tzw. państwa stanowe. Pszczyńskie Wolne Państwo Stanowe (Freie Standesherrschaft) kształtowało się w oparciu o ziemię pszczyńską, posiadającą pewną odrębność administracyjną i gospodarczą od końca XIV w. Wówczas ziemia ta była częścią dóbr księcia Władysława Opoleczyka. Ostatecznie Pszczyńskie Wolne Państwo Stanowe powstało po sprzedaży w 1517 r. ziemi pszczyńskiej księcia cieszyńskiego Kazimierza II, żupanowi spiskiemu – Aleksemu Turzo. W 1517 r. Bieruń stał się częścią Wolnego Pszczyńskiego Państwa Stanowego, jego istnienie zatwierdził król czeski Ferdynand I. W jego skład weszły m.in. miasto oraz wsie, tworzące obecnie organizm miasta Bieruń. Kolejni właściciele Państwa Pszczyńskiego dbali o rozwój gospodarczy ziem im podległych, a także obszarów stanowiących ich bezpośrednią własność, kładąc szczególny nacisk na gospodarkę rybną, która w okresie od średniowiecza do XVIII w. miała podstawowe znaczenie dla funkcjonowania obszaru dzisiejszego Bierunia. Władarze zakładali nowe osady (Jajosty, Porąbek) i jednocześnie dbali o rozwój już istniejących.

Państwo Stanowe pozostało we władaniu przedstawicieli rodziny Turzo do 1548 r., kiedy to Ziemię Pszczyńską wraz z Bieruniem nabył biskup wrocławski Baltazar von Promnitz z Żar, a Państwo Pszczyńskie stało się dziedziczną własnością rodziny Promnitzów do 1765 r. Wówczas władza w Państwie Stanowym przeszła drogą dziedziczenia w poczet książąt Anhalt-Cöthen (Księstwo Pszczyńskie 1765-1847). Tak więc w 1548 r. Bieruń wraz z dobrami pszczyńskimi przeszedł w ręce niemieckiej rodziny von Promnitzów, a prawie 200 lat później, bo w 1742 r., znalazł się w granicach Prus. Wraz z włączeniem Śląska do Prus utracił prawa miejskie; przywrócono je w 1865 r. wraz ze zmianą nazwy na Bieruń Stary.

W 1975 r. Bieruń został włączony do Tychów. Ponownie odzyskał samodzielność dnia 2 kwietnia 1991 r., stał się gminą o statusie miasta. Miastu nie przywrócono jednak historycznych granic. Odzyskanie samodzielności administracyjnej przez Bieruń dało mu możliwość dynamicznego rozwoju. Pomyślnie zakończyły się starania Bierunia i gmin sąsiednich o utworzenie powiatu ziemskiego. Siedzibę starostwa, które powstało w 1998 r. ulokowano w Bieruniu w 2002 r.

5.3. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta – dziedzictwo materialne Miasta Bierunia²

Krajobraz kulturowy jest indywidualnym wizerunkiem miejsca, łączącym elementy przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z działalnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne – kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Materialne dziedzictwo kulturowe to cały dorobek materialny wszystkich pokoleń, jakie zamieszkiwały teren miasta. Są to zarówno tereny zieleni komponowanej, rozwiązania przestrzenne, powstałe przez stulecia budowle i zastosowane w nich rozwiązania architektoniczne, jak również zabytki ruchome w nich zgromadzone oraz zabytki archeologiczne.

5.3.1. Typologia zabudowy na terenie Miasta Bierunia

Na terenie Bierunia można wyróżnić krajobraz osadniczy warunkowany przez dwie osady miejskie: Bieruń Stary i Bieruń Nowy. Bieruń Stary to osada o charakterze średniowiecznego centrum historycznego (rynek wraz z ratuszem, wokół niska zabudowa oraz kościół z wieżą). W krajobrazie Bierunia Starego wyszczególnić można również charakterystyczną starą XVI-wieczną groblę dawnego tzw. Wielkiego Stawu Bieruńskiego położoną po obu stronach ul. Turyńskiej, która zarośnięta jest drzewami i krzewami. Bieruń Nowy to osada powstała po II wojnie światowej. Walory krajobrazowe Bierunia Nowego determinowane są głównie dziedzictwem osadniczo-przemysłowym. Dominantem przemysłowym na terenie Bierunia Nowego jest zabudowana wieża szybu KWK „Piast-Ziemowit”. Krajobraz miasta wyróżniony jest również przez mniejsze rozproszone osady (Kolonja Bieruń Stary, Jajosty, Kopań, Bijasowice, Zabrzeg oraz Czarnuchowice), tereny leśne, rolne oraz tereny zielone głównie w dolinie cieków rzeki. Naturalny krajobraz Bierunia to głównie rozległa dolina Wisły oraz nieco mniejsze doliny rzeki Gostyni i Przemszy. Tereny rzeki Mlecznej i Potoku Tyskiego tworzą pozytywny walor krajobrazowy jako teren niezagospodarowany wraz z silnie zaznaczoną wtórną sukcesją roślinności. Nowy element krajobrazu Bierunia to tereny zalewiskowe w nieckach z osiadania w wyniku prowadzonej eksploatacji węgla przez KWK „Piast-Ziemowit”. Występują głównie w rejonie historycznej grobli dawnego Wielkiego Stawu Bieruńskiego do ul. Hodowlanej. Takie uwarunkowania krajobrazowe spowodują zmiany w krajobrazie Bierunia w kolejnych latach.

² Program opieki nad zabytkami dla gminy Bieruń na lata 2021-2024, autor: ABAKUS Pracownia Projektowo-Urbanistyczno-Konserwatorska

5.3.1.1. Ogólna charakterystyka zabudowy

W skład Miasta Bierunia wchodzi dziewięć dzielnic, będących wcześniej samodzielnyimi osadami lub przysiółkami: Bieruń Stary, Bieruń Nowy, Bijasowice, Czarnuchowice, Jajosty, Kopań, Porąbek, Ściernie i Zabrzeg. Wszystkie funkcjonują jako pojedyncze miejscowości o charakterze miejskim lub wiejskim. Historyczny, wiejski charakter miejscowości, czytelny jest głównie w ruralistycznym układzie przestrzennym. Ośrodkiem centralnym jest Bieruń Stary. Jako jedyna z jednostek przestrzennych od początku posiadała charakter osady, a następnie miasta targowego. Świadczy o tym charakterystyczny, duży rynek na planie kwadratu, z regularną siatką ulic tworzących kwartały zabudowy. Jeszcze do XVIII w. Bieruń Stary posiadał zabudowę drewnianą, często niszczonej pożarami, w XIX w. przekształconą w murowaną. Zabudowa przyrynkowa w większości przedstawia typ kamienicy małomiasteczkowej z przyziemem handlowym i mieszkalnymi wyższymi kondygnacjami. Do niedawna kilka budynków przy rynku miało charakter chałup śląskich, podobnie jak zabudowa pierzei ulic: Krakowskiej, Kopcowej, Słowackiego, Latochy, Adama, Wylotowej i Oświęcimskiej. Pozostałe dzielnice (pierwotnie osady) powstały jako ulicówki, przekształcając się stopniowo w wielodrożnice. Do dnia dzisiejszego czytelny jest układ ruralistyczny poszczególnych miejscowości, zaś zgrupowania obiektów zabytkowych pozwalają z dużym prawdopodobieństwem odczytać pierwotny układ ulicowy.

Obecnie w dzielnicach miasta dominuje zabudowa jednorodzinna (jedno lub dwukondygnacyjna). Nieliczne są budynki trójkondygnacyjne lub większe kubaturowo budynki kilkurodzinne. W mieście występują zarówno budynki historyczne, powstałe głównie w 2 poł. XIX w. oraz w 1 ćw. XX w., jak i zabudowa powojenna, z silnie zaznaczającymi się domami typu „pudełkowego” (z charakterystycznymi płaskimi dachami) oraz licznie powstałymi w ostatnich dwóch dekadach domami o spadzistych, wielopołaciowych dachach i bardziej urozmaiconej bryle.

Do końca XIX w. w poszczególnych, historycznych miejscowościach gminy Bieruń powszechnie występowała zabudowa drewniana. Budynki zazwyczaj budowano na rzucie prostokąta, w konstrukcji zrębowej, z dwuspadowymi dachami z pokryciem słomianym, a następnie gontowym. Restrykcyjne przepisy przeciwpożarowe w państwie pruskim spowodowały, że w wiejskiej zabudowie mieszkalnej i gospodarczej od 2 poł. XIX w. zaczęto budować tylko obiekty murowane. Budownictwo murowane stopniowo wypierało zabudowę drewnianą i na przestrzeni ponad stulecia ruralistyczna architektura drewniana praktycznie zanikła. Najstarsze zachowane do dnia dzisiejszego budynki o charakterze wiejskim lub małomiasteczkowym pochodzą z 3 ćw. i końca XIX w., jednakże większość powstała już w 1 poł. XX w. Są to głównie budowle ceglane, otynkowane, założone na rzucie prostokąta, zazwyczaj w układzie kalenicowym, jednokondygnacyjne z poddaszem (w partiach szczytowych poddasza najczęściej znajdują się dodatkowe pokoje mieszkalne), nakryte dachami dwuspadowymi, rzadziej naczółkowymi, z pokryciem z dachówki ceramicznej, w późniejszych latach zastępowanej często cementową. Detal architektoniczny w tej zabudowie jest niezwykle skromny i ma zazwyczaj formę gzymsów koronujących, impostowych, a w późniejszym okresie z ukośnie ustawionych cegieł, wydzielających część strychową od części mieszkalnej oraz sfazowanych cokołów lub rzadziej prostych opasek okiennych. Pierwotnie prosta bryła budynków z czasem urozmaicana była rozbudowaną strefą wejściową, tworzącą rodzaj przyzby, w późniejszym okresie wgłębnego „portalu” wejściowego.

Na terenie miasta zachowało się kilka domów o anachronicznym typie zabudowy mieszkalno-gospodarczej, gdzie w części budynku znajdują się pomieszczenia mieszkalne, w części zaś pomieszczenia gospodarcze. Część gospodarza mogła pełnić funkcję stodoły lub pomieszczeń inwentarskich (np. ul. Pszenna 37, Warszawska 390).

5.3.1.2. Zespoły rezydencjalno-parkowe

W obrębie miasta zachował się w formie szczątkowej jedynie zespół dworski w Bijasowicach, przy ulicy Jagiełły, pochodzący z XIX w. oraz zespół przy ul. Barbórki 23/Sadowej, z początku XX w. Najważniejszym obiektem w krajobrazie architektonicznym Miasta Bierunia jest zespół dworsko-parkowy przy ulicy Jagiełły. Walory zespołu parkowego zostały opisane w dalszej części tego opracowania poświęconej obszarom zieleni zabytkowej. Tradycyjna zabudowa dworska to obiekty parterowe lub piętrowe, nakryte dwuspadowymi dachami. Elewacje o cechach symetrii, najczęściej 5-7 osiowe. Budynki dekorowane prostymi detalami architektonicznymi jak gzymsy, pilasty, opaski okienne.

Na terenie Miasta Bierunia przy ul. Sadowej zachował się zespół dworski z zabudową mieszkalną, który powstał na przełomie XIX/XX w.

5.3.1.3. Zabudowa folwarczna i budynki gospodarcze

Zabudowa folwarczna została zachowana częściowo w:

- zespole zabudowy w Bijasowicach przy ul. Jagiełły,
- zespole zabudowy w Bieruniu Nowym przy ul. Barbórki 23/Sadowej,
- cechy zabudowy folwarcznej posiada też dawna obora (obecnie budynek gospodarczy) z lat 20. XX w. przy ul. Warszawskiej 393.

Do dnia dzisiejszego zachowała się tylko część zabudowań folwarcznych, których, według przekazów pisanych, na początku XIX w. było kilkanaście. Największy jest folwark w Bijasowicach przy ulicy Jagiełły. Ścisły folwark obejmuje oficynę mieszkalną z XIX w., rozbudowaną na początku XX w., areszt z końca XIX w., stajnię z siodlarnią z połowy XIX w. oraz komórki gospodarcze. Pozostała część budynków gospodarczych tj.: kuźnia, obory, chlewnie, stodoły, zostały po parcelacji w 1910 r. wydzielone i przekształciły się w samodzielne gospodarstwa o charakterze siedliskowym.

Budynki najczęściej jednoprzestrzenne, na planie prostokąta bądź wydłużonego prostokąta, z kamienia, cegły, drewna, z dwuspadowym dachem, krytym pierwotnie dachówką ceramiczną lub gontem. Do tego typu można zaliczyć zabudowania folwarczne i przydworskie, tworzące niewielkie założenia urbanistyczne.

Zespół folwarczy przy ul. Barbórki 23 oraz ul. Sadowej powstał na początku XX w. Założony w formie czworoboku otwartego składa się obecnie ze spichlerza, obory, chlewni, stajni i oficyny. Oficyny mieszkalne stanowią odrębny blok zabudowy, zlokalizowany przy ul. Sadowej.

Zachowało się też kilka pojedynczych obiektów gospodarczych, powstałych na przestrzeni XIX w.: stodoła przy ul. Wita 18, a także nieco młodszy budynek obory przy ul. Warszawskiej 393A.

5.3.1.4. Obiekty sakralne

Obiekty sakralne w mieście to przede wszystkim kościoły wzniesione w różnych okresach: od XVII w. – kościół św. Walentego, XIX-wieczny kościół pw. św. Bartłomieja i XX-wieczny kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Ponadto do kategorii tej możemy zaliczyć domy parafialne oraz klasztor Sióstr Służebniczek przy ul. Bojszowskiej z początku XX w. Najstarszym tego typu obiektem w Bieruniu jest drewniany kościół pw. św. Walentego przy ul. Krakowskiej 39, postawiony na początku XVII w., o typowym układzie, posadowiony na terenie płaskim. Jest to budowla jednoprzestrzenna z wielobocznie zamkniętym prezbiterium, przykryta drewnianym sklepieniem klasztorным ozdobionym kasetonową polichromią. Zachowało się późnobarokowe wyposażenie kościoła.

Kolejnym przedstawicielem architektury sakralnej jest kościół pw. św. Bartłomieja przy ul. Krakowskiej 3, którego rodowód można odnieść do czasów księżnej Heleny. Murowana budowla powstała w latach 1770-1776. Kościół ten został wybudowany na terenie dawnego kościoła drewnianego, który uległ całkowitemu spaleniu podczas wielkiego pożaru miasta, który wybuchł dnia 21 lipca 1677 r. Pożar zniszczył wówczas całe miasto, za wyjątkiem położonego na przedmieściu kościółka św. Walentego i kilku domostw poza miastem. Kościół jest bazyliką ograniczoną krótkim, wielobocznie zamkniętym prezbiterium w stylu gotyckim. Od zachodu widnieje wieża zwieńczona barokowym hełmem. Kościół posiada wyposażenie barokowe. Pod tym samym adresem Krakowska 3 zlokalizowany jest budynek parafii tego kościoła z lat 20-30 XX w.

Kolejnym z obiektów sakralnych o walorach zabytkowych jest kościół Parafii NSPJ przy ul. Warszawskiej 295. Jest to dawny kościół ewangelicki, powstały w 1910 r. jako budowla neogotycka. W 1922 r. budynek kościoła został odkupiony przez katolików i konsekrowany na świątynię katolicką. W latach 1925-1939 budowla została rozbudowana. W 1948 r., została dobudowana druga zakrystia i powiększono chór. W 1959 r. wybudowano dom parafialny. W 1998 r. kościół poddano gruntownemu remontowi.

Niezależnie od czasu powstania wszystkie te kościoły, wybudowane na miejscach wcześniejszych obiektów sakralnych, pozostały niezwykle istotnymi elementami przestrzennymi i krajobrazowymi Bierunia.

5.3.1.5. Budynki użyteczności publicznej

Na terenie Bierunia znajduje się kilkanaście obiektów użyteczności publicznej o charakterze zabytkowym i historycznym. Budynki te reprezentowane są przez Ratusz na rynku Bierunia Starego oraz obiekty przy ul. Chemików 119 i 131, Krakowskiej 20 i 36 (dawna karczma), Piastowskiej 1, Wawelskiej 22 i 35 oraz budynek piekarni przy ul. Hejnałowej 1. Spośród dawnych budynków szkolnych żaden nie zachował walorów zabytkowych. Najcenniejszym przykładem miejskiej architektury jest gmach Ratusza przy Rynku 14.

W Bieruniu Nowym przy ul. Warszawskiej 292 zachowała się XIX-wieczna ochronka, obecnie Świetlica „Iskierka”, Modelarnia LOK. Znacznym przekształceniom uległa dawna restauracja przy ulicy Krakowskiej 36 (obecnie budynek mieszkalno-usługowy Plac św. Walentego 2) oraz dawna gospoda przy ul. Warszawskiej 277, powstała w latach 90. XIX w. (kilkakrotnie przebudowywana). Sala taneczna przy ul. Warszawskiej 276 utraciła swój wystrój i pełni obecnie funkcję hurtowni. Zbudowana w latach 30. XX w. szkoła przy ul. Krakowskiej 30, poddana przebudowom jedynie w niewielkim stopniu, zachowała pierwotny, surowy styl modernistyczny.

5.3.1.6. Kamienice małomiasteczkowe

Są to obiekty kilkukondygnacyjne, z przyziemiem handlowym oraz pierwotnie mieszkalnymi wyższymi kondygnacjami. Reprezentowane przez zabudowę rynku Starego Bierunia oraz ulic przyrynkowych – pierzeja ul. Krakowskiej. Są to budynki w formie kamieniczki miejskiej, małomiasteczkowej bądź obiektu familijnego. Na ogół dwukondygnacyjne, rzadziej trzykondygnacyjne, kryte zazwyczaj dachem dwuspadowym lub pulpitowym, o małym kącie nachylenia połaci, przeważnie 4-6 osiowe, często z charakterystycznym wgłębny portalem. Budynki te posiadają dosyć bogatą szatę architektoniczną w postaci gzymsów, cokołów, opasek okiennych, czasem dekoracyjnych pilastrów, panneau. Wśród nich przeważają obiekty w stylu nawiązującym do klasycyzmu, znajdują się również obiekty o charakterze i detalu secesyjnym, czy o stylistyce lat międzywojnia lub powojennej.

5.3.1.7. Budynki mieszkalne, jednorodzinne o charakterze małomiasteczkowym

Są to obiekty ceglane lub tynkowane, na ogół jednokondygnacyjne czasem z wysoką partią piwnic i niewielkimi okienkami poddasza pod okapem dachu, rzadziej dwukondygnacyjne, gdzie druga kondygnacja jest przekształconym (podniesionym) poddaszem budynku typowego. Cechą wyróżniającą są wgłębne portale wejściowe. Budynki wyznaczone na rzucie prostokąta, w układzie kalenicowym, 3-5 osiowe, z dwuspadowym wysokim dachem krytym dachówką ceramiczną (obecnie różnie).

Charakterystyczną cechą jest to, że w żadnym z dachów nie ma lukarn dachowych. Budynki na ogół posiadają uproszczony klasycyzujący detal architektoniczny w postaci gzymsów, cokołów i opasek okiennych, rzadko pojawiają się na nich pilastry czy pół kolumny, nisze na kapliczkę. Zabudowa ta, wcześniej drewniana, stanowiła pierwotną jednolitą architekturę całego miasteczka.

5.3.1.8. Budynki wiejskie mieszkalno-gospodarcze

Obiekty o analogicznych formach, jak w typie powyżej o dwóch funkcjach: mieszkalnej i gospodarczej. Budynki wolno stojące, poza zwartym układem ulicy, na planie prostokąta, parterowe, czasem z wysoką partią piwnic, zawsze w układzie kalenicowym w stosunku do traktu komunikacyjnego, z dwuspadowym wysokim dachem krytym dachówką ceramiczną (obecnie różnie) i niewielkimi okienkami poddasza pod okapem dachu. Cechy charakterystyczne: brak lukarn dachowych oraz wgłębne portale wejściowe. Budynki na ogół posiadają uproszczony klasycyzujący detal architektoniczny w postaci gzymsów, cokołów i opasek okiennych, elewacje głównie 3-5 osiowe.

5.3.2. Cmentarze

Cmentarze stanowią ważny element krajobrazu kulturowego. Są elementem dziedzictwa materialnego – opatrzone zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu. Równocześnie odnoszą się do dziedzictwa niematerialnego – jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych. Przechowując pamięć o minionych latach, stają się pomnikami historii. W tym kontekście dbałość o miejsca ostatniego spoczynku jest konieczna, bez względu na charakter wyznaniowy cmentarza, czy podziały narodowościowo-społeczne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości, niezależnie od stanu zachowania – oznakować tablicami informacyjnymi.

W Bieruniu występują cmentarze parafialne oraz cmentarz komunalny, w większości pozbawione cech zabytkowych, założone po II wojnie światowej. Zabytkowy charakter zachowały:

- cmentarz rzymsko-katolicki, ul. Krakowska, XVII w.,
- cmentarz rzymsko-katolicki, ul. Budzyńskiej/Warszawska, lata 90. XIX w.,
- cmentarz żydowski, ul. Wita, 1778 r.

Spośród cmentarzy parafialnych jedynie dwa, zlokalizowane przy ulicy Krakowskiej 39 (XVII/XIX w.) i Warszawskiej 296 (pocz. XX w.), mają charakter zabytkowy. Zieleń cmentarną stanowią szpalery i aleje lip drobnolistnych przy ul. Krakowskiej i wielogatunkowe szpalery przy ul. Warszawskiej.

5.3.3. Obiekty małej architektury

Odrębną grupą w krajobrazie kulturowym Bierunia stanowią obiekty tzw. małej architektury. Na omawianym terenie występują następujące jej typy:

- kapliczki i kaplice architektoniczne, murowane, kubaturowe,
- kapliczki słupowe, murowane,
- krzyże kamienne kapliczkowe z figurą Chrystusa i Matki Boskiej (zazwyczaj w niszy),
- krzyże kamienne z figurą Chrystusa,
- figury kamienne na cokole.

Na terenie miasta zlokalizowanych jest ok. 20 obiektów tzw. małej architektury o charakterze zabytkowym. Są to głównie obiekty sakralne: kapliczki słupowe, kaplice i kapliczki kubaturowe, figury pomnikowe oraz najbardziej charakterystyczne – krzyże kapliczkowe w typie Bożych Mąk.

Spośród kapliczek i kaplic zachowało się kilka obiektów o charakterze zabytkowym, powstałych pomiędzy XIX, a poł. XX w. Większość z nich to obiekty kubaturowe. Są to zarówno niewielkie kapliczki zwane „domkowymi”, jak i większe budowle.

Najstarsze z nich to kapliczka przy Krakowskiej 31 z 1 poł. XIX w. na rzucie zbliżonym do kwadratu. Nakryta dachem dwuspadowym o umiarowym detalu architektonicznym w postaci gzymsu impostowego, tworzącego od frontu rodzaj lizen.

Niemal identyczna jest kapliczka w Bijasowicach na skrzyżowaniu ulic Majowej i Jagiełły, powstała ok. 1800 r. Od poprzedniej różni się jedynie okulesem nad wejściem i małą sygnaturką.

Podobna, lecz nieco bogatsza w formę, jest kapliczka z przełomu XIX i XX w. przy ul. Macieja 29. Nakryta jest dachem kopertowym i posiada bogato zdobioną stolarkę drzwiową o charakterze neogotyckim. Prostą formą może poszczycić się również kapliczka przy ul. Oświęcimskiej (osiedle Wygoda) z lat 1866-1868, wzniesiona na rzucie prostokąta, nakryta dachem dwuspadowym o uproszczonych formach neogotyku, w postaci ostrołukowego, nadwieszonoego portalu wgłębnego, nad którym znajduje się okienko w formie czwórliścia. Bogaty wystrój architektoniczny ma kapliczka przy skrzyżowaniu ulic Warszawskiej i Niedługiej. Na fasadzie wydatny gzyms impostowy tworzy daszek, nad którym w czterech niszach (w układzie piramidalnym) znajdują się figurki świętych (współczesne). Bardzo ciekawą formę ma późniejsza kaplica przy

ulicy Mielęckiego 76, wzniesiona na prostokątnym rzucie, kryta dachem beczkowym, na którego szczycie umieszczona została sześcioboczna, ażurowa sygnaturka.

Pozostałe obiekty powstały w 1 połowie XX w. powielają w uproszczeniu formy historyczne. W typie niewielkich kapliczek słupowo-wnękowych w mieście znajduje się jeden historyczny obiekt, pochodzący z ok. 1800 r., zlokalizowany przy ul. Przyjaźni 20. Posiada stosunkowo głębokie wnęki, w których umieszczono współczesne rzeźby. Spośród krzyży najwięcej jest kamiennych krzyży kapliczkowych z figurą Chrystusa i Matki Boskiej, umiejscowionych zazwyczaj w niszy. Na terenie miasta istnieją również krzyże kapliczkowe o bogatym programie ikonograficznym (Pasja z Marią i św. Janem oraz świętymi).

Bieruń posiada w swoim obszarze wolnostojące figury w typie figur pomnikowych, posadowionych na większych lub mniejszych postumentach. Są to obiekty powstałe pomiędzy 2 poł. XVIII w. a 2 poł. XX w. Zlokalizowano je głównie w otoczeniu kościołów parafialnych oraz obiektów związanych z sacrum, tj. plebanie, domy parafialne czy klasztor. Warta odnotowania jest też figura św. Jana Nepomucena z postumentem przy ul. Wspólna w rejonie nr. 15. W 2018 r. wpisana do rejestru zabytków. Na terenie miasta znajdują się również inne typy małej architektury, tj. drewniane krzyże przydrożne, grotty maryjne i tzw. kapliczki skrzynkowe. Są to jednak obiekty pozbawione cech zabytkowych, powstałe po II wojnie światowej.

5.3.4. Zabytkowa zielen

Na obszarze Bierunia można wyróżnić kilka typów historycznych kompozycji zieleni. Większość z nich powstała pomiędzy końcem XVIII w. a 2 poł. XIX w. Tworzono założenia na tzw. „surowym korzeniu”. Kształtowano je w oparciu o pierwotne zadrzewienia, wielokrotnie przekształcając w miarę zmiany trendów ogrodnich. Ma to związek z jednej strony z napływem odmiennej kulturowo magnaterii przemysłowej, pragnącej nobilitować swoje pochodzenie przez tworzenie neostylowych rezydencji, a także z powszechnym przyjęciem filozofii romantyzmu, zaś z drugiej – z żywą tradycją miejscową.

Podobne, jak w przypadku kompozycji parków, układy zieleni cmentarnej były kształtowane w zależności od trendów, jakie panowały na omawianym obszarze w XIX w. i na początku XX w. Zasadniczo cmentarze komponowano ze szpalerami obwodowymi, granicznymi, złożonymi głównie z lip drobnolistnych i klonów zwyczajnych. W niektórych przypadkach kompozycję wzbogacano gatunkami egzotycznymi drzew i krzewów. Przykładami takich kompozycji jest tzw. „stary” cmentarz przy ul. Krakowskiej, czy cmentarz przy kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ul. Warszawskiej. W późniejszych latach, tj. w 2 poł. XX w. oraz na początku XXI w. kompozycje ubożeją. Cmentarze – parki przekształcają się w nekropolie, obsadzone jedynie obwodowo krzewami zimozielonymi, głównie żywotnikami zachodnimi

Z kolei wielowiekową tradycję miejsca w pełni odzwierciedlają historyczne kompozycje zieleni towarzyszące małej architekturze sakralnej.

W mieście Bieruń istnieje jeden obiekt samodzielny, którym jest współczesny park przy placu Alfreda Nobla. Park został założony w latach 20. XX w. jako niewielki skwer. Układ drzewostanu stanowi mieszaninę stylu swobodnego oraz geometrycznego – szpalerowego. Drzewostan złożony z lip drobnolistnych, klonów pospolitych, robinii białych, świerków zwyczajnych i srebrzystych. Z parkiem związana jest aleja, tworząca ulicę Chemików, złożona z lip drobnolistnych, klonów pospolitych i robinii białych. Stan zdrowotny drzewostanu dobry. Układ kompozycyjny czytelny.

Ponadto zachowały się fragmentarycznie obsadzenia alejowe przy ul. Chemików, złożone z lip drobnolistnych, klonów pospolitych i robinii białych, a także szpaler grabów pospolitych na ulicy Sadowej i zielen wzdłuż ul. Turystycznej.

Fragmentarycznie zachowały się również wzmiankowane w piśmiennictwie obsadzenia grobli stawów użytkowych. Większość z nich to obecnie drogi o różnej kategorii: ulica Dyrdy, ulica Krakowska, ulica Krupnicza, ulica Nadbrzeżna, ulica Warszawska.

5.3.5. Przemysł oraz zabytkowe obiekty industrialne

Bieruń jest miastem zlokalizowanym na szlaku handlowym Kraków – Wrocław. Przechodziły tędy m.in. szlaki: solny oraz bydłocy (targi bydłocy). Handel skutkował rozwojem kupiectwa, choć na dość niewielką skalę. Rozwijało się rzemiosło, zarówno miejskie, jak i wiejskie. Na licznych dopływach Wisły, jak i na samej Wiśle budowano młyny i tartaki. W 2 poł. XIX w. w Bieruniu pracowały trzy tego typu obiekty.

Już w średniowieczu na podmokłych terenach w sąsiedztwie rzeki Wisły prowadzono gospodarkę rybną. W XV w. zbudowane zostały dwa wielkie stawy – głównie w celu hodowli ryb. Tereny miejskie przed zalaniem zabezpieczone zostały przez wzniesienie grobli wokół Wielkiego Stawu Bieruńskiego. W sąsiedztwie wielkich stawów powstawały małe, prywatne, stawy odrostowe. Miejscowi rolnicy hodowali w nich narybek dla wielkich stawów feudalnych.

Spuszczanie wody i odławianie ryb odbywało się przy udziale książąt pszczyńskich – zarządców dóbr i zarządów sąsiednich miasteczek. W XVIII w. gospodarka rybną stawała się coraz mniej opłacalna. Ze względu na reformę rolną przeprowadzoną przez rząd pruski w początkach XIX w. zabrakło taniej pańszczyźnianej siły roboczej do prac przy hodowli ryb. Stąd też w 1809-10 r. ostatni raz spuszczone została woda z Wielkiego Stawu Bieruńskiego. Od tego czasu tereny te zaczęto osuszać i przeznaczać je na pola uprawne. Zaowocowało to powstaniem tzw. folwarku stawowego.

Grobla średniowieczna była przez jakiś czas czyszczona i konserwowana, ale w końcu XIX w. uległa poważnym dewastacjom. Najwięcej szkód dokonano w XX w., wał częściowo rozebrano. Pozostała grobla od strony wschodniej miasta. W czasie drugiej wojny światowej wykonano w jej sąsiedztwie system umocnień przeciwczołgowych i stanowiska obronne. W okresie powojennym liczne czyny społeczne doprowadziły do przerwania wału w wielu miejscach i zarośnięcia go samosiejkami. Aktualnie część terenów stawowych jest nadal zalana, a przez teren Wielkiego Stawu Bieruńskiego przepływa potok „stawowy” odprowadzający wody gromadzące się na podmokłym terenie.

Zostały przeprowadzone prace umożliwiające zagospodarowanie grobli do celów rekreacyjnych oraz komunikacyjnych. Wykonana została kładka nad ulicą Chemików. Fragment grobli w sąsiedztwie ul. Wylotowej ulega poważnej dewastacji.

W XIX w. Bieruń nadal pozostawał miastem rolniczym. Mimo położenia blisko granicy państwa rzemiosło i handel rozwijało się stosunkowo powoli. Budowane były drogi i mosty w celu prowadzenia handlu transgranicznego. Już w 1837 r. powstał pierwszy plan doprowadzenia do Bierunia kolei żelaznej. Plan ten związany był z budową kolei Berlin – Wrocław – Mysłowice, zrealizowanej w 1848 r. Planowane przejście graniczne pomiędzy Śląskiem i Galicją nie zostało jednak zrealizowane w Bieruniu a w Mysłowicach. W następnej dekadzie doprowadzono kolej do Bierunia Nowego, w 1863 r. połączono go z Oświęcimiem. W tym samym czasie powstała stacja kolejowa i konieczna dla kolei infrastruktura. Rozbudowa stacji w Bieruniu Nowym nastąpiła w 1912 r. jednocześnie z przebudową innych obiektów kolejowych. Bieruń Stary aż do okresu międzywojennego nie doczekał się kolei. Dopiero wtedy rozpoczęto prace nad linią kolejową do Tychów.

2 połowa XIX w. to rozwój przemysłu. W 1871 r. przeniesiono tu z Bytomia wytwórnię materiałów wybuchowych firmy Guttman SA. Zakład usytuowany został w lasach w zakolu rzek Mlecznej i Gostyni. Początkowo – ze względów na niebezpieczeństwo wybuchów – wznoszone tam budynki były drewniane. Rozbudowę zakładu przeprowadził nowy właściciel – Koetz z Mikołowa. Przeniesienie zakładu nie zaowocowało poważniejszymi zmianami w technologii produkcji. W 1900 r. Starobieruńską Fabrykę Materiałów Wybuchowych zakupiło Gwarectwo Spadkobierców Gieschego. Nastąpiła modernizacja zakładu.

Powstawały pierwsze murowane obiekty a kolej wąskotorowa zaczęła zastępować transport konny. Już w 1917 r. zaprojektowano, a w 1920 r. zbudowano bocznicę kolei normalnotorowej na terenie zakładu i połączono ją z dotychczasową linią w Bieruniu Nowym. Zabytki związane z kolejnictwem reprezentuje m.in. zespół dworca kolejowego zlokalizowany przy ul. Ofiar Oświęcimskich 5 oraz kilka wiaduktów i mostów kolejowych. Zachował się również pochodzący z lat 20. XX w. spichlerz przy skrzyżowaniu ulic Warszawskiej i Diamentowej oraz budynek transformatora z tego samego okresu przy ul. Warszawskiej 344.

W tym czasie próbowano bezskutecznie utworzyć stacje kolei osobowej w Bieruniu Starym. W latach 1936-1939 Skarb Śląski wyasygnował odpowiednią kwotę na budowę linii kolejowej łączącej Tychy z Bieruniem. Dopiero wtedy można było dojechać do Bierunia pociągiem, ale stacja i linia zaczęła optymalnie funkcjonować dopiero w latach 70. XX w.

W okresie międzywojennym fabrykę dynamitu zakupiła firma Ligoza S.A., posiadająca również fabrykę w Knurowie. Zaczęto produkować coraz nowocześniejszy asortyment urządzeń wybuchowych. Jednocześnie rozpoczęto produkcję bakelitu.

W okresie powojennym zakład upaństwowiono i przemianowano na Zakłady Chemiczne ERG. W 1962 r. zaczęto produkować tworzywa sztuczne. W latach 70. XX w. połączono ERG z Bieruniem z fabryką w Łaziskach Górnych. Następnie przyłączono zakład w Czeladzi, gdzie produkowano rury plastikowe. W latach 90. XX w. nastąpiło połączenie zakładów produkcji materiałów wybuchowych w Krupskim Młynie i w Bieruniu w jedno, nadal funkcjonujące, przedsiębiorstwo.

W okresie międzywojennym prowadzone były roboty poszukiwawcze pokładów węgla kamiennego w okolicach Bierunia i Łędzin. Powstał pierwszy szyb Piast. Dopiero w latach 60. XX w. zaczęto budowę kopalni o tej samej nazwie. Obecnie zakład funkcjonuje w obrębie miasta Bierunia. Efektem działalności wydobywczej KWK „Piast” są „bieruńskie paciorkowce” – kopalniane hałdy – składowisko skały płonnej, oddzielonej w trakcie sortowania węgla. W ten sposób powstało pięć wzgórz o ciekawym kształcie obsianych trawą. Kwestią otwartą pozostaje sposób zagospodarowania tego terenu (który jest obecnie własnością Bierunia) w charakterze parkowo-rekreacyjnym.

Przed I wojną światową powstała fabryka papy Landara i Schreicha oraz tartak. W latach 20. XX w. rozwinęła się w Nowym Bieruniu fabryka papy nowych właścicieli – Koszyckiego i Lebera oraz Tartak Zjednoczonego Towarzystwa Wschód. Oba zakłady rozbudowane zostały w okresie powojennym. W latach 90. XX w. zespół ten należał do firmy Polinowa. W XXI w. został zlikwidowany. Lata 1971-1975 przyniosły nową inwestycję na gruntach bieruńskich. Powstała tu Fabryka Samochodów Osobowych (w Tychach). Obecnie nie należy ona do Bierunia.

Niewątpliwie jednym z najciekawszych zespołów przemysłowych są groble po dawnym Wielkim Stawie Bieruńskim i całym zespole stawów hodowlanych, dzięki którym okolicę tę zwano powszechnie „Żabim Krajem”. Początki Wielkiego Stawu Bieruńskiego sięgają XVI w. Około 1532 r. rozpoczęto prace inżynieryjno-wodne, usypano umocnienia ziemnej grobli i zainicjowano budowę wielkiego stawu rybnego, którego granice sięgały na północy do Klemensowej Górki (Klimonta) w Łędzinach po górkę w Ścierniach i pagórki chełmeczkiwskie na południu. Bieruńska Grobla powstała z inicjatywy Jana Turzona, ówczesnego pana na Pszczynie i miała chronić miasto przed zalaniem wodami Wielkiego Stawu Bieruńskiego.

Grobła miała około 3000 m długości, przeciętnie 5 m wysokości, około 17 m szerokości u podstawy i 5-6 m szerokości na szczycie. Z biegiem czasu, w miarę powiększania powierzchni stawu, jego wody zaczęły zalewać grunta prywatne wsi Ściernie i Bojszowy. Mniej więcej co dziesięć lat osuszano Wielki Staw Bieruński, przeważnie na trzy lata, w tym czasie naprawiano i wymieniano zużyte drewniane urządzenia hydrotechniczne. Po trzech latach staw zalewano wodą (zazwyczaj w porze jesiennych deszczów), a następnie zarybiano. Z biegiem lat spadała rentowność gospodarki rybnej.

Osuszony akwen stopniowo został przekształcony na grunty orne, pastwiska, łąki i zagajniki. Powstały rowy melioracyjne i drogi gruntowe. W latach 1880-1890 nastąpiło ostateczne uporządkowanie stosunków wodnych na obszarze byłego akwenu, w tym regulacje rzek Mlecznej i Gostynki.

Pośrodku osuszonego całkowicie stawu urządzono folwark, zwany stawowym, który w 1924 r. został włączony w obszar dworski. Dzisiejsza droga z Bierunia Starego do Łędzin prowadzi w większości właśnie przez teren byłego stawu. Pozostałości Grobli ciągną się po wschodniej stronie miasta na długości około 1300 m, począwszy od ulicy Krakowskiej na południu, aż po rzekę Mleczną na północy. Bieruńska grobla jest jednym z nielicznych obiektów tego typu w Europie zachowanych w tak dobrym stanie.

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to tradycja, żywe przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom. Jest to niezmiernie ważny aspekt dziedzictwa kulturowego, istotny w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Dziedzictwo niematerialne obejmuje tradycje i przekazy ustne, w tym język – jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., kładzie nacisk na ochronę praktyk, wyobrażeń, przekazów, wiedzy i umiejętności oraz na związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową. Dziedziczenie tradycji, jej utrwalanie i przekazywanie kolejnym pokoleniom stanowi zasadniczą formę jej ochrony. W projekcie Programu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przygotowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, założono wdrożenie celowych działań, które powinny odbywać się na płaszczyźnie krajowej, regionalnej i lokalnej.

Dokumentację żywego niematerialnego dziedzictwa stanowi Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego, na której znajduje się obecnie kilkanaście przejawów dziedzictwa niematerialnego. Z terenu Śląska na listę dziedzictwa wpisano m.in. kultywowaną także w Bieruniu Barbórkę górników węgla kamiennego.

Do przejawów dziedzictwa niematerialnego w Bieruniu o dużym znaczeniu dla rozwoju miasta należy wspomnieć o: ludowych podaniach i wierzeniach o „Utopcach”, kulcie patrona miasta – św. Walentego.

Podtrzymanie tradycji w Bieruniu służą cykliczne imprezy kulturalne m.in.: Dni Bierunia, Dożynki, Noc Świętojańska, Barbórka, imprezy „Babski Comber”, Przegląd Zespołów Folklorystycznych oraz Regionalny Przegląd Kolęd i Pastorałek.

Najważniejszą instytucją kultury w mieście jest Bieruński Ośrodek Kultury (BOK), powołany w 1991 r. BOK prowadzi działalność w następujących obiektach gminnych:

- Kino – Teatr „Jutrzenka” przy ul. Spizowej 4,
- Biblioteka Nr 1 przy ul. Chemików 45,
- Biblioteka Nr 2 przy ul. Jagiełły 1,
- Dom Kultury "Gama" przy ul. Chemików 45,
- Świetlica Środowiskowa przy ul. Remizowej 19.

BOK realizuje zadania w dziedzinie wychowania, edukacji, upowszechniania i inicjowania Kultury. BOK organizuje także szereg imprez i wydarzeń, takich jak np. Dni Bierunia, dożynki, Noc Świętojańska Nad Wisłą.

Ważną instytucją kulturalną jest Muzeum Miejskie, którego celem jest ochrona i upowszechnianie dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej w szczególności miasta Bierunia oraz powiatu bieruńsko-lędzińskiego jako części historycznej ziemi pszczyńskiej i Śląska. Działalność muzeum obejmuje: budowę kolekcji muzealnej (zbiory historyczne, etnograficzne, fotograficzne, sztuki), działalność wystawienniczą, wydawniczą, edukacyjną i organizację wydarzeń.

Na terenie miasta działa także Stowarzyszenie Miłośników 600-letniego Bierunia.

Dziedzictwo kulturalne oraz atrakcyjność krajobrazowa mogą być podstawą rozwoju turystyki, szczególnie turystyki aktywnej. Przez Bieruń przebiega czerwony szlak pieszy Paprocany – Bieruń (Szlak Południowy), rozpoczynający się na Wiśle w Nowym Bieruniu. Bieruń jest także węzłem szlaków rowerowych powiatu bieruńsko-lędzińskiego. Drewniany kościół św. Walentego znajduje się na Szlaku Architektury Drewnianej województwa śląskiego.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Miasta Bierunia funkcjonują trzy z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Miasta Bierunia znajduje się 9 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym 1 stanowisko archeologiczne (Tabela nr 1.) Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie miasta. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta Bierunia

ADRES	NUMER DZIAŁKI	PRZEDMIOT OCHRONY	AKTUALNY NR REJESTRU	NR REJESTRU	WPIS DO REJESTRU (organ, data, nr decyzji)
Bieruń Stary	dz. 162/45	stanowisko archeologiczne – kopiec z XIII/XIV w., w południowo-zachodniej części miasta		1) 819/67 katowickie 1) R/372 katowickie	1) WKZ, dn. 21.12.1967, Kl.III-670/15/67 2) WKZ, dn. 12.01.1953 Kult.IV-36a/3/53
Bieruń Nowy ul. Warszawska 294	dz. 183/68	budynek kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	A/402/13	A/402/13 śląskie	ŚWKZ, dn. 26.02.2013 K-RD.5130.3.2013.KL
Bieruń Stary ul. Krakowska 39	dz. 320, 319, 318, 317, 996/303	kościół cmentarny pw. Świętego Walentego	A/423/14	1) A/423/14 śląskie 2) 674/66 katowickie 3) R.6 śląsko-dąbrowskie	1) ŚWKZ, dn. 09.09.2014 K-RD.5130.40.2014.KL - pismo z nowym nr rej. 2) WKZ, dn. 28.05.1966, Kl.III-680/478/66 3) WKZ, dn. 14.12.1946 K.Z. L.601/1/6/46
Bieruń Stary ul. Krakowska 39	dz. 320	grobowiec rodziny Gawlików na cmentarzu Parafii Rzymskokatolickiej św. Bartłomieja Apostoła	A/476/2016	A/476/2016 śląskie	ŚWKZ, dn. 11.07.2016 K-RD.5130.9.2016.KL
Bieruń Stary ul. Krakowska 39	dz. 319	dawny dom pogrzebowy (kostnica) na cmentarzu parafii rzymskokatolickiej św. Bartłomieja Apostoła	A/478/2016	A/478/2016 śląskie	ŚWKZ, dn. 26.08.2016 K-RD.5130.10.2016.KL

Bieruń Stary ul. Krakowska 3	dz. 104, dz. 1098/321	kościół parafialny pw. św. Bartłomieja	A/731/2020	675/66 katowickie A/731/2020 śląskie	WKZ, dn. 28.05.1966, Kl.III-680/479/66 ŚWKZ, dn. 02.11.2020 K-RD.5130.211.2020.MB - pismo z nowym nr rej.
Bieruń Stary		układ urbanistyczny a) od wschodu ul. Trochy (dawna ul. Ogrodowa) z wylotem ul. Wylotowej (dawniej ul. Mysłowicka) w kierunku wschodnim; b) od północy wschodnim odcinkiem ul. Adama do ul. Kamienicznej; ul. Kamieniczną w kierunku północnym do końca i tyłami parcel u zbiegu ul. Oświęcimskiej (dawniej Mikołowskiej) i ul. Macieja; c) od zachodu ul. Macieja z wylotem ulicy Licealnej (dawniej ul. Piaskowa) w kierunku zachodnim oraz tyłami parcel zachodniej strony ul. Słowackiego do ul. Spyry (dawniej ul. Kopernika); d) od południa ul. Spyry (dawna ul. Kopernika) i ul. Kudery (dawna ul. Powstańców), z wylotem ulicy Krakowskiej (dawna ul. 1 Maja) w kierunku południowym	A/801/2021	1) 731/66 katowickie 2) R/390/53 stalinogrodzkie A/801/2021 śląskie	1) WKZ, dn. 15.06.1966, Kl.III-680/524/66 2) WKZ, dn. 14.03.1953 Kult.IV-36a/24/R390/53 ŚWKZ, dn. 21.04.2021 K-RD.5130.60.2021.MB - pismo z nowym nr rej. (załączono mapę z zakresem ochrony)
Bieruń ul. Wita	nr 472/102 i 910/98, obr. Bieruń Stary	cmentarz żydowski w Bieruniu, położony przy ul. Wita, na działkach ewidencyjnych nr 472/102 i 910/98, obr. Bieruń Stary, ark. mapy 6, m. Bieruń, pow. bieruńsko-łędzki	A/840/2021	A/840/2021 śląskie	K-RD.5140.48.2021.MB, 24.06.2021 (dec. stała się ostateczna 15.07.2021)
Bieruń ul. Warszawska ul. Niedługa	nr 845/64, ark. mapy 1, obr. 0001	kaplica pw. Świętej Trójcy wraz z najbliższym otoczeniem w ramach ogrodzenia, położona w Bieruniu przy ul. Warszawskiej/ ul. Niedługiej, na działce ewidencyjnej nr 845/64, ark. mapy 1, obr. 0001 Bieruń Nowy, gm. Bieruń, pow. bieruńsko-łędzki	A/1163/23	A/1163/23 śląskie	K-RD.5140.22.2023.MB, 05.04.2023 (dec. stała się ostateczna 26.04.2023) *ŚWKZ, dn. 17.04.2023 K-RD.5140.22.2023.MB - postanowienie o sprostowaniu oczywistej omyłki pisarskiej

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujący historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu Miasta Bierunia wpisane zostały do rejestru zabytków ruchomych (Tabela nr 2). Stanowią one wyposażenie kościołów, zabytkowe nagrobki oraz obiekty małej architektury. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Katowicach.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta Bierunia

NR. REJESTRU	DATA DECYZJI	PRZEDMIOT OCHRONY	ZAKRES OCHRONY	ADRES	MIEJSCOWOŚĆ
B/472/74	16.05.1974	Figura Najświętszej Panny Marii Niepokalanie Poczętej, 1723 r.	Figura	ul. Krakowska 3	Bieruń
B/473/74	19.04.1974	Krzyż kamienny, 1807 r.	Krzyż kamienny	ul. Krakowska 39	Bieruń
B/474/74	24.04.1974	Krzyż przydrożny, XIX w.	Kamienny z płaskorzeźbioną postacią Matki Bożej	ul. Chemików i niedaleko ul. Pawła Macierzyńskiego na wschód od kościoła przy wale ziemnym	Bieruń
B/479/74	16.04.1974	Zespół steli nagrobnych znajdujących się na cmentarzu żydowskim, XIX w.	Kamienne	ul. św. Wita	Bieruń
B/482/74	24.04.1974	Krzyż przydrożny, barokowo-ludowy, XIX w.	Krzyż przydrożny kamienny	ul. Marcina 18	Bieruń
B/483/74	24.04.1974	Krzyż przydrożny z 1811 r.	Krzyż przydrożny kamienny	ul. Krakowska 61	Bieruń
B/484/74	24.04.1974	Krzyż przydrożny XIX, ludowy	Krzyż przydrożny kamienny	Skrzyżowanie ul. Łysinowa 2 na skrzyżowaniu z ul. Żwirki i Wigury	Bieruń
B/485/74	24.04.1974	Krzyż przydrożny XIX w.	Krzyż przydrożny kamienny	ul. Lędzińska na skrzyżowaniu przy przystanku autobusowym Bieruń Turyńska	Bieruń
B/316/16	11.07.2016	Krzyż Męki Pańskiej z 1819 r.	Posadowiony na działce nr 2543/38, pomiędzy dwoma wysokimi drzewami	ul. Majowa 24/ ul. Kościelna Bieruń działka ewid. 2543/38	Bieruń

			jesionem i kasztanem, krzyż z pasyjką na postumencie z płaskorzeźbą Maryi		
B/337/17	19.05.2017	Krzyż przydrożny z 1905 r. w Bieruniu	Krzyż wraz z figurami Chrystusa Ukrzyżowanego oraz Matki Bożej Bolesnej, na działce nr 2590/49	ul. Warszawska w sąsiedztwie domu nr 351	Bieruń
B/357/18	28.03.2018	Figura św. Jana Nepomucena z postumentem	Figura pełnoplastyczna na wysokim postumencie z piaskowca	ul. Wspólna naprzeciw posesji nr 15	Bieruń
B/462/23	17.04.2023	Krzyż Męki Pańskiej z 1907	Krzyż wraz z postumentem działka ewid. 717/35	ul. Wylotowa naprzeciw domu nr 93	Bieruń
B/506/24	07.03.2024	Krzyż Męki Pańskiej	Krzyż Męki Pańskiej z 1905	przy skrzyżowaniu ulic Pszennej i Marglowej na działce nr ewid. 849/52	Bieruń - Ściernie
B/317/16	11.07.2016	Dekoracja Malarska Ściań i Sklepienia Kaplicy Grobowej Rodziny Gawlików	Dekoracja Malarska Ściań i Sklepienia Kaplicy Grobowej Rodziny Gawlików	ul. Krakowska 39	Bieruń

5.3. Park kulturowy

Park kulturowy jest jedną z czterech form ochrony zabytków w Polsce, określonych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 7). Chroni on określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki wykraczające poza obszar jednej gminy, mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy, bądź związek gmin. W uchwale przedstawia się takie elementy jak:

- nazwa parku,
- sposób ochrony,
- zakazy i ograniczenia związane z prowadzeniem robót budowlanych, różnego rodzaju działalnością (rolniczą, przemysłową itp.), zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych oraz umieszczaniem znaków niezwiązanych bezpośrednio z samym parkiem.

Organ władzy wykonawczej w gminie (wójt, burmistrz, prezydent miasta) odpowiedzialny jest, w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, za utworzenie planu ochrony, który podlega uchwaleniu przez radę gminy.

Parki kulturowe o szczególnej wartości dla kultury mogą zostać uznane za pomnik historii, a nawet wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W Bieruniu park kulturowy utworzony został Uchwałą Nr III/6/2016 Rady Miejskiej w Bieruniu z dnia 31 marca 2016 r. w sprawie utworzenia Zespołu parków kulturowych pod nazwami Park Kulturowy dla Obszaru Staromiejskiego i Park Kulturowy dla Obszaru Grobli. Uchwała ta podjęta została w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania jego wyróżniających się elementów wraz z zabytkami nieruchomymi,

charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, a także renesansowego dzieła inżynierii wodnej – Grobli oraz pozostałości po Wielkim Stawie Bieruńskim.

Dla Parków wyznaczono następujące granice:

- **Park Kulturowy dla Obszaru Staromiejskiego**, którego granicę stanowią obwałowania rzeki Mlecznej po jej zachodniej i północnej stronie. Dalej na północy zaczyna się wspólna granica, która biegnie wzdłuż zachodniej granicy działek 133/9; 134/9; 409/8; 411/8; 851/9, następnie wzdłuż południowej granicy działki 850/9, zachodniej granicy działki 859/11, obejmuje fragment ulicy Wylotowej, następnie po zachodniej stronie grobli wzdłuż ulicy ks. Macierzyńskiego, na południowej granicy działki nr 833/144 i 831/305, przecina ulicę Chemików, biegnie wzdłuż zachodniej granicy działki 901/306, północnej granicy działki 691/316, wzdłuż wschodniej granicy cmentarza, wpada na ulicę Krakowską, gdzie kończy się wspólna granica. Od południa granicę stanowi południowa granica działki ulicy Krakowskiej – 188/175, działki z zabudowaniami przy placu św. Walentego. Dalej południowa granica ciągnie się przy ulicy Chemików na działkach po jej południowej stronie, następnie na zachodzie przecina ulicę Chemików i rzekę Mleczną tworząc pełen obwód;
- **Park Kulturowy dla Obszaru Grobli**, którego dla Parku Kulturowego dla Obszaru Grobli granicę stanowią obwałowania rzeki Mlecznej po jej zachodniej i północnej stronie, poczynając od działki 95/20 na granicy obu parków. Na północy park sięga linii wyznaczonej pomiędzy działkami 107/37 na zachodzie i północną granicą działki 83/3 na wschodzie. Następnie granica ciągnie się po zachodniej stronie Grobli aż do południowo-wschodniej granicy działki 485/4 i 484/4, gdzie skręca na wschód, przebijając ulicę Wylotową i biegnie wzdłuż północnych granic działek 691/56; 307/56; 583/55; 581/55, dochodzi do działek drogi DK nr 44, gdzie opada na południowy wschód wzdłuż drogi aż do wschodniej granicy działki nr 625/32, następnie od północy i zachodu omija działkę 155/7, dalej opada na południe. Od południa biegnie północnymi granicami działek nr: 19; 391/20; 384/20; 383/20; 382/20; 806/24; 83/24; 865/24; 824/25; 118/24; 736/25. Obejmuje działkę nr 60 – wjazd na groblę. Dalej biegnie północnymi granicami działek nr: 664/309; 808/309; 961/310; 597/310; 587/313; 954/313; 952/314; 315, 690/316, dochodzi do granicy cmentarza, włączając się we wspólną granicę na południu.

Dla Zespołu Parków został przyjęty Plan ochrony pn.: Park kulturowy dla obszaru Staromiejskiego i Park kulturowy dla obszaru Grobli, przyjęty Uchwałą Nr III/7/2016 Rady Miejskiej w Bieruniu z dnia 31 marca 2016 r.

5.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;

4) uwzględnia się ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- parków kulturowych;

5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;

6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Miasta Bierunia jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Zostały ustalone formy ochrony dla obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz dla stanowisk archeologicznych. Zostały ustalone także strefy ochrony konserwatorskiej: pełna (ściśła) strefa ochrony konserwatorskiej, pośrednia strefa ochrony konserwatorskiej, (z jej dominantami) i charakterystycznych jej fragmentów (z wyznaczonych miejsc i punktów widokowych oraz odcinków tras komunikacyjnych), strefa obserwacji archeologicznej oraz strefa obejmująca obszar o domniemanej, na podstawie badań lub innych wskazówek, zawartości relikwów archeologicznych, które to obszary powinny być zastrzeżone jako tereny obserwacji archeologicznej. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie Miasta Bierunia obowiązuje 62 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Wykaz wraz z uchwałami dostępny jest na stronie Urzędu Miasta – Geoportal 2 Miasta Bierunia.

Dodatkowo w trakcie opracowań są:

- Projekt miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów przemysłowych położonych w rejonie ulicy Chemików w Bieruniu;
- Projekt Planu ogólnego gminy Bierunia;
- podjęta jest uchwała w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego pomiędzy ulicami: Warszawską, Kościelną, Majową i planowaną drogą ekspresową S1;
- uchwała o przystąpieniu do opracowania mpzp w rejonie ulic: Warszawskiej, Turystycznej, Borowinowej i Kasztanowej;
- uchwała o przystąpieniu do opracowania mpzp obszaru położonego przy ul. Korfantego;
- zintegrowany plan inwestycyjny obszaru położonego przy ul. Jagiełły Władysława w Bieruniu.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Miasta Bierunia opracowana została w 2016 r., przyjęta Zarządzeniem Nr B.0050.217.2016 Burmistrza Miasta Bierunia z dnia 7 grudnia 2016 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków.

Zmiany w GEZ:

- Zarządzenie Nr B.0050.094.2017 Burmistrza Miasta Bierunia z dnia 28 kwietnia 2017 r.
- Zarządzenie Nr B.0050.194.2020 Burmistrza Miasta Bierunia z dnia 20 października 2020 r.

Przy opracowaniu GPOnZ dokonano aktualizacji gminnej ewidencji zabytków. Ewidencja została opracowana zgodnie ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Spis obiektów ujętych w GEZ przedstawia Załącznik nr 1 i 2 (stanowiska archeologiczne).

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

5.5.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Od końca lat 70. XX w. wdrażany jest program AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski – podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się archeologiczne badania powierzchniowe. Bardziej szczegółowe badania prowadzone są w formie badań ratowniczych i nadzorów archeologicznych nad pracami inwestycyjnymi. Przebadane stanowiska o znacznej wartości kulturowej wpisane są do rejestru zabytków. Pozostałe znajdują się w ewidencji zabytków archeologicznych. Nie jest to zbiór zamknięty i nie można wykluczyć, iż w wyniku dalszej weryfikacji i prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady działalności człowieka. Baza danych AZP stanowi źródło aktualnej wiedzy o terenie i stanowi podstawę kolejnych etapów badawczych: kwerendy archiwalnej w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, badań powierzchniowych.

Wśród zabytków archeologicznych wyróżnić można dwa typy: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to wszelkiego rodzaju przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, zarówno wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń itp., jak i tzw. ekofakty – występujące na stanowisku pozostałości organiczne i nieorganiczne pochodzące ze środowiska naturalnego.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego szczególny problem stwarzają nieruchome zabytki archeologiczne, czyli materialne pozostałości dawnego środowiska osadniczego. Ze względu na pełnione dawniej funkcje wyróżnić można ich różne rodzaje: grodziska – pozostałości grodów, cmentarzyska, pozostałości osad wiejskich, itd. Można je podzielić na zabytki niewidoczne w krajobrazie i widoczne - zabytki o własnej formie krajobrazowej: głównie są to pozostałości dawnych konstrukcji o różnorodnym przeznaczeniu, takich jak wały kamienne, ziemne, drewniano-ziemne, pozostałości infrastruktury osadniczej, mostów, dróg, grobli, a także ślady związane z kulturą symboliczną (niematerialną) w postaci pozostałości dawnych miejsc kultu, cmentarzy (nasypy kurhanów), itp. Stanowią one około 10% znanych stanowisk archeologicznych. One też zwykle są przedmiotem zainteresowania zarówno turystów, jak i geografów turystyki oraz służb konserwatorskich. Zabytki archeologiczne o własnej formie krajobrazowej, po odpowiednim zabezpieczeniu i przygotowaniu, mogą stanowić atrakcję turystyczną.

Obszar Miasta Bierunia został rozpoznany stosowaną obecnie metodą powszechnej inwentaryzacji zabytków archeologicznych Polski pod nazwą Archeologiczne Zdjęcie Polski. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 101-48, 102-48. Z terenu Bierunia znane jest obecnie 7 stanowisk archeologicznych o bardzo ubogim materiale zabytkowym (nieliczne fragmenty ceramiki i pojedyncze odłupki krzemienne), którego chronologię przypisuje się na okres późnego średniowiecza lub nowożytności. Pojedyncze znaleziska pochodzą z okresów pradziejowych. Jedno stanowisko z terenu miasta wpisane jest do rejestru zabytków – późnośredniowieczny gródek stożkowaty z Bierunia Starego (stanowisko 29, AZP 102-48/1) jest bezcennym stanowiskiem archeologicznym. Sztucznie usypany kopiec znajduje się ok. 350 m na południowy zachód od rynku w Bieruniu i ok. 120 m na wschód od rzeki Mlecznej. Obiekt położony jest na terenie ogródka (ogródków) znajdującego się na tyłach domów jednorodzinnych, przy ul. Kopcowej. Kopiec-nasyp gródka jest w planie prostokątno-owalny, w dużym przybliżeniu kolisty, ma średnicę ok. 32

m i powierzchnię ok. 8 arów. Na wysokim, dobrze zachowanym nasypie znajduje się kapliczka św. Jana Nepomucena. Jest to przykład zachowanego reliktu późnośredniowiecznego, niedużego, drewniano-ziemnego założenia o funkcji rezydencjonalno-obronnej, będącego najprawdopodobniej siedzibą rycerską.³

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. z 2021 r. poz. 2404). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. z 2016 r. poz. 283).

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków objęte są ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7, ust. 1, Ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. nr 162, poz. 1568). Dlatego zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie wyżej wymienionych stanowisk. Prace porządkowe prowadzone w obrębie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu – art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym

³ Zabytek.pl, autor Michał Bugaj, OT NID w Katowicach, 26.04.2018 r.

zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 3 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Miasta Bierunia.

Tabela nr 3. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE MIASTA BIERUNIA	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • zachowany historyczny układ urbanistyczny Bieruń Stary; • Park Kulturowy dla Obszaru Staromiejskiego i Park Kulturowy dla Obszaru Grobli; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego oraz wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej; • tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody; • aktywna działalność m.in. Bieruńskiego Ośrodka Kultury, Muzeum Miejskiego, Stowarzyszenia Miłośników 600-letniego Bierunia; • miasto należy do obszaru działania Lokalnej Grupy Działania „Ziemia Pszczyńska”; • imprezy o charakterze kulturowym, w tym Dni 	<ul style="list-style-type: none"> • stan zabezpieczenia niektórych obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia; • niewystarczające środki z budżetu miasta przeznaczane na ochronę zabytków; • stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych; • mieszana struktura własnościowa, utrudniająca porozumienie w sprawie remontów; • degradacja elementów historycznych układów przestrzennych poprzez lokalizację nowej zabudowy; • brak dotacji z budżetu miasta na obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

<p>Bierunia, Dożynki, Noc Świętojańska, Barbórka, imprezy „Babski Comber”, Przegląd Zespołów Folklorystycznych oraz Regionalny Przeglądu Kolęd i Pastorałek;</p> <ul style="list-style-type: none"> • szlaki turystyczne – szlak pieszy Paprocany – Bieruń (Szlak Południowy), Szlak Architektury Drewnianej województwa śląskiego; • obowiązująca uchwała dotycząca udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujące się w GEZ na terenie Gminy Bieruń. 	
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie miasta z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • położenie miasta, sprzyjające rozwojowi turystyki; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie miasta; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków. 	<ul style="list-style-type: none"> • brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie miasta; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu miasta, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Miasta Bierunia. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością.

W GPOnZ wyznaczono trzy priorytety, kierunki działaniami wraz z zadaniami (Tabela nr 4), które są kontynuacją działań określonych w Programie opieki nad zabytkami dla gminy Bieruń na lata 2017-2020 oraz na lata 2021-2024. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 4.

Głównym celem strategicznym GPOnZ będzie: Ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego Miasta Bierunia.

Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta.

Priorytet II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Priorytet III. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja.

W ramach powyższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

Tabela nr 4. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Miasta Bierunia

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta.		
CELE OPERACYJNE	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy.	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Miasta.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
	Systematyczne opracowywanie aktualizacji Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego.	Czy opracowano aktualizację Planu
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność/współwłasność miasta.	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich, wartość zaplanowanych/poniesionych wydatków
	Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowych parków i cmentarzy znajdujących się na terenie miasta, po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych prac, ich zakres, wartość zaplanowanych/poniesionych środków
	Rewaloryzacja obiektów będących pod ochroną konserwatorską położonych na terenie miasta.	Jakie obiekty wyremontowano, wartość zaplanowanych/poniesionych środków, z kim współpracowano, czy otrzymano i skąd dofinansowanie
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego przy ścisłej współpracy.	Ilość pozyskanych środków, z kim współpracowano, na jakie zadania pozyskano środki
	Zmiana uchwały dotycząca udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie Gminy Bieruń, poprzez ujęcie w niej obiektów z gminnej ewidencji zabytków.	Czy zmieniono uchwałę
	Coroczne rezerwowanie środków w budżecie gminnym przeznaczonych na dofinansowania na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.	Ilość złożonych wniosków, wartość przyjaznych dotacji, na ile obiektów

PRIORYTET II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.		
CELE OPERACYJNE	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Współpraca między wydziałami miasta w zakresie opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznej.	Egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	Czy była konieczność interwencji, ile razy, jakich obiektów dotyczyło
	Wskazanie możliwości uzupełnień zabudowy typu plombowego, uwzględniających historyczny kontekst w zakresie gabarytów.	Czy było zainteresowanie, w jakim zakresie
	Ochrona zieleni komponowanej i zieleni wysokiej dawnych cmentarzy oraz zespołów dworsko-parkowych.	Jakie działania zaplanowano, jakie wykonano, wartość poniesionych środków
PRIORYTET III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja.		
CELE OPERACYJNE	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy.	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego miasta.	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych publikacjami
	Współpraca przy działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej wystaw, konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki itp.	Ilość opracowanych konkursów, wystaw, ilość osób biorących udział, ich tematyka, miejsca gdzie się odbyły, z kim współpracowano
	Promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy.	Ilość odbytych imprez, ilość wypromowanych imprez, ilość osób uczestniczących
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego miasta na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów miasta oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.	Ilość podjęcia wspólnych działań, inwestycji, jakie działania zrealizowano, z kim, wartość poniesionych środków
	Inicjowanie i wspieranie działań zmierzających do rozwoju na terenie miasta ścieżek rowerowych i spacerowych, ze zwróceniem szczególnej uwagi na ich powiązanie z obiektami zabytkowymi oraz na ich popularyzowanie, a także budowa małej architektury turystycznej.	Czy powstały nowe trasy, czy jakieś zmieniono, jakie obiekty ujęto na trasie
	Rewitalizacja istniejących i budowa nowych szlaków turystycznych, w tym ścieżek historyczno-przyrodniczych, a w szczególności: utworzenie szlaków oraz ścieżek tematycznych, np. kapliczki przydrożne.	
	Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie	Ilość chętnych osób do złożenia wniosków, ilość złożonych

	środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.	wniosków
--	--	----------

Dodatkowo poza wyżej wymienionymi działaniami Miasto Bieruń planuje wykonać następujące działania:

- Rewitalizacja zabytkowych budynków siedziby Urzędu Miejskiego w Bieruniu. Obiekty: Budynki UM Bieruń: ul. Rynek 14 oraz ul. Rynek 15; w latach 2025-2026. Koszt całkowity: szacunkowa wartość wg Programu Funkcjonalno-Użytkowego – 2 831 000,00 zł netto (3 482 130,00 zł brutto);
- Prace konserwatorskie Kapliczka Zabrzeg – zaplanowano w budżecie na 2025 r. w kwocie 500 000,00 zł.

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• instrumenty finansowe:

- dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

• instrumenty społeczne:

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Miasta Bierunia),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• instrumenty koordynacji:

- realizacja projektów i programów Miasta Bierunia dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,

– współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Miasta Bierunia,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• **źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• **źródła pozostałe:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź

organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – są przyznawane zgodnie z Zarządzeniem wewnętrznym nr 2/2021 Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 4 lutego 2021 r. w sprawie trybu weryfikacji wniosków, przyznawania oraz rozliczania dotacji celowej Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków ze środków finansowych budżetu państwa, w części której dysponentem jest Wojewoda Śląski na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku o udzielenie dotacji, zmienionego zarządzeniami wewnętrznymi nr: 2/2020 z dnia 28 lutego 2020 r., 4/2020 z dnia 4 maja 2020 r., 1/2021 z dnia 3 lutego 2021 r. oraz 3/2021 z dnia 12.05.2021 r.

Dodatkowo od dnia 22 kwietnia 2021 r. ŚWKZ posiada możliwość przyznawania dotacji na prace konieczne do wykonania ze względu na uszkodzenie tego zabytku w następstwie: pożaru, wybuchu, wstrząsu sejsmicznego, silnego wiatru, intensywnych opadów atmosferycznych, osuwiska ziemi, powodzi, katastrofy budowlanej lub innego nagłego zdarzenia o podobnym przebiegu, które wystąpiło w okresie 6 miesięcy przed dniem złożenia wniosku. Wnioski można składać przez cały rok na specjalnie przygotowanym druku.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Województwa Śląskiego – określa Uchwała Nr V/9/6/2015 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 25 maja 2015 r. w sprawie przyjęcia zasad udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

Dotacje z budżetu Powiatu Bieruńsko-Lędzińskiego – przyznawane są zgodnie z obowiązującą Uchwałą Nr LIX/286/23 Rady Powiatu Bieruńsko-Lędzińskiego z dnia 20 lutego 2023 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze powiatu, ze zmianą przyjętą Uchwałą Nr III/17/24 Rady Powiatu Bieruńsko-Lędzińskiego z dnia 26 czerwca 2024 r.

Wysokość środków przeznaczonych na dotacje jest ustalana przez Radę Powiatu w budżecie. Wniosek należy złożyć do Zarządu Powiatu w terminie do 31 sierpnia każdego roku poprzedzającego rok realizacji prac lub robót według wzoru stanowiącego załącznik do niniejszej uchwały.

W latach 2020-2024 pozyskano z budżetu Powiatu Bieruńsko-Lędzińskiego dotacje w wysokości 3 531 103,70 zł (Tabela nr 5).

Tabela nr 5. Zestawienie wniosków i przyznanych dotacji celowych przez Powiat Bieruńsko-Lędziński w latach 2021-2024 na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie Miasta Bierunia

ROK ZŁOŻENIA WNIOSKU / PRZYZNANIA DOTACJI	PODMIOT - WNIOSKODAWCA	CEL PRZYZNANIA DOTACJI / ZABYTEK	PRZYZNANA WYSOKOŚĆ DOTACJI	PODMIOT UDZIELAJĄCY DOTACJI
2020	Parafia Rzymskokatolicka św. Bartłomieja Apostoła w Bieruniu	Zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku – ołtarza bocznego św. Antoniego Padewskiego w Sanktuarium św. Walentego	35 000,00	Województwo Śląskie
2021	Parafia Rzymskokatolicka św. Bartłomieja Apostoła w Bieruniu	Wykonanie pełnej konserwacji technicznej i estetycznej wraz z rekonstrukcją brakujących elementów ołtarza bocznego św. Antoniego Padewskiego (z wyłączeniem obrazu) kościoła św. Walentego w Bieruniu	70 000,00	Powiat Bieruńsko-Lędziński
2023	Parafia Rzymskokatolicka św. Bartłomieja Apostoła w Bieruniu	Konserwacja i renowacja drewnianego kościoła cmentarnego pw. św. Walentego w Bieruniu z wyposażeniem oraz zabytkowymi obiektami i elementami cmentarza.”	3 349 120,60	Powiat Bieruńsko-Lędziński w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w wysokości
2024	Gmina Bieruń	Wykonanie prac konserwatorskich przy krzyżu Męki Pańskiej w Bieruniu przy ul. Krakowskiej działka nr 188/175 obręb Bieruń Stary	76 983,10	Powiat Bieruńsko-Lędziński

• Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje z budżetu Miasta Bierunia – udzielane są zgodnie z obowiązującą Uchwałą Nr III/19/2016 Rady Miejskiej w Bieruniu z dnia 31 marca 2016 r. w sprawie udzielania dotacji celowej z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie Gminy Bieruń, zmieniona Uchwałą Nr III/7/2018 Rady Miejskiej w Bieruniu z dnia 28 marca 2018 r. w sprawie zmiany uchwały dotyczącej określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie Gminy Bieruń.

W latach 2020-2024 miasto przyznało dotacje w wysokości 236 483,21 zł (Tabela nr 6). Dodatkowo z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków otrzymano dotację w wysokości 336 186,93 zł.

Tabela nr 6. Zestawienie przyznanych przez Gminę Bieruń w latach 2020-2024 dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie Miasta Bierunia

ROK ZŁOŻENIA WNIOSKU/ PRZYZNANIA DOTACJI	PODMIOT - WNIOSKODAWCA	CEL PRZYZNANIA DOTACJI / ZABYTEK	PRZYZNANA WYSOKOŚĆ DOTACJI	PODMIOT UDZIELAJĄCY DOTACJI
2020	Parafia Rzymskokatolicka św. Bartłomieja Apostoła w Bieruniu	Realizacja części robót budowlanych, prac konserwatorskich w obiekcie wpisanym do rejestru zabytków, tj. DAWNYM DOMU POGRZEBOWYM (KOSTNICY) na cmentarzu Parafii Rzymskokatolickiej św. Bartłomieja Apostoła przy ul. Krakowskiej 39 w Bieruniu (wpisanej do rejestru zabytków), zgodnie z przedstawioną ofertą i zgodnie z pozwoleniami” – etap I – prace budowlane	179 622,25	
2021	Parafia Rzymskokatolicka św. Bartłomieja Apostoła w Bieruniu	Realizacja robót budowlanych w obiekcie wpisanym do rejestru zabytków, tj. dawnym domu pogrzebowym (kostnicy) na cmentarzu Parafii Rzymskokatolickiej św. Bartłomieja Apostoła przy ul. Krakowskiej 39 w Bieruniu (wykonanie stolarki okiennej i drzwiowej)	50 000,00	Uchwała Rady Miejskiej w Bieruniu Nr VIII/11/2021 z dnia 26.08.2021 r.
2023	Parafia Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bieruniu Nowym	Prace budowlane i konserwatorskie zabytkowego kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bieruniu, wpisanego do rejestru zabytków (opracowanie niezbędnej dokumentacji projektowej oraz wykonanie prac związanych z wymianą posadzki)	343 047,89 w tym z: a) Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w wysokości 336 186,93 zł b) budżetu Gminy Bieruń w wysokości 6 860,96 zł	Uchwała Rady Miejskiej w Bieruniu Nr VIII/11/2023 z dnia 26.10.2023 r.

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Konkurs „Zabytek Zadbane”

„Zabytek Zadbane” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- 4) Architektura i budownictwo drewniane;
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynierskie;
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzeczonych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać, np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
10. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta w Bieruniu
11. Materiały udostępnione przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach
12. Program opieki nad zabytkami dla gminy Bieruń na lata 2017-2020
13. Program opieki nad zabytkami dla gminy Bieruń na lata 2021-2024, autor: ABAKUS Pracownia Projektowo-Urbanistyczno-Konserwatorska
14. www.nid.pl
15. www.zabytek.pl
16. www.stat.gov.pl/gus
17. www.isap.sejm.gov.pl

11. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta Bierunia
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Miasta Bierunia
3. Tabela nr 3. Analiza SWOT
4. Tabela nr 4. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Miasta Bierunia
5. Tabela nr 5. Zestawienie wniosków i przyznanych dotacji celowych przez Powiat Bieruńsko-Lędziński w latach 2021-2024 na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie Miasta Bierunia
6. Tabela nr 6. Zestawienie przyznanych przez Gminę Bieruń w latach 2020-2024 dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie Miasta Bierunia

12. Załączniki

Załącznik nr 1. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków Miasta Bierunia

LP.	DZIELNICA	ADRES	OBIEKT	REJESTR ZABYTEKÓW
1	Bieruń Nowy	ul. Barbórki 23	Dwór	
2	Bieruń Nowy	ul. Barbórki 23	Zabudowania folwarczne	
3	Bieruń Nowy	ul. Barbórki 23	Zabudowania folwarczne	
4	Bieruń Nowy	ul. Barbórki 23	Zabudowania folwarczne	
5	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Bijasowicka 21	Budynek mieszkalny	
6	Bieruń Nowy (Kopań)	ul. Bijasowicka 60	Kaplica architektoniczna	
7	Bieruń Nowy	ul. Bohaterów Westerplatte 1	Budynek mieszkalny	
8	Bieruń Nowy	ul. Bohaterów Westerplatte 20	Budynek mieszkalny	
9	Bieruń Nowy	ul. Bohaterów Westerplatte 41	Budynek mieszkalny	
10	Bieruń Nowy (Zabrzeg)	ul. Diamentowa 1	Budynek mieszkalny	
11	Bieruń Nowy (Czarnuchowice)	ul. Dyrdy	Grobla	
12	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Jagiełły 47-53	Budynek gospodarczy – komórki w zespole dworsko-parkowym	
13	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Jagiełły 47-53	Oficyna mieszkalna – czworak w zespole dworsko-parkowym	
14	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Jagiełły 80-82	Areszt w zespole dworsko-parkowym, ob. budynek mieszkalny	
15	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Jagiełły 84	Dwór w zespole dworsko-parkowym, ob. budynek mieszkalny	
16	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Jagiełły 84	Zieleń w zespole dworsko-parkowym	
17	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Jagiełły 86	Stajnia i siodlarnia w zespole dworsko-parkowym, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy	
18	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Jagiełły 88	Oficyna mieszkalna – czworak w zespole dworsko-parkowym	
19	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Jagiełły 88	Obora w zespole dworsko-parkowym	
20	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Jagiełły 88	Stodoła w zespole dworsko-parkowym	
21	Bieruń Nowy (Ścierne)	ul. Kamienna 36	Budynek mieszkalny	
22	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Krupnicza	Grobla	
23	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Majowa 2 / Jagiełły	Kaplica architektoniczna	
24	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Majowa 24	Krzyż Męki Pańskiej	rej. zab. nr B/316/2016 z dnia 11.07.2016
25	Bieruń Nowy (Czarnuchowice)	ul. Mielęckiego 76	Kaplica architektoniczna	
26	Bieruń Nowy (Czarnuchowice)	ul. Nadbrzeżna	Grobla	
27	Bieruń Nowy	ul. Ofiar Oświęcimskich 2	Budynek mieszkalny	
28	Bieruń Nowy	ul. Ofiar Oświęcimskich 5	Dworzec PKP	
29	Bieruń Nowy (Zabrzeg)	ul. Patriotów 10	Budynek mieszkalny	
30	Bieruń Nowy	ul. Piastowska 2	Budynek usługowo-mieszkalny	

31	Bieruń Nowy (Czarnuchowice)	ul. Przyjaźni 12	Kapliczka słupowa	
32	Bieruń Nowy (Ścierne)	ul. Pszenna 24 / Margłowa	Krzyż – pasja	Rejestr zabytków nr B/506/24 z dnia 07.03.2024 r.
33	Bieruń Nowy (Ścierne)	ul. Pszenna 37	Budynek mieszkalno-gospodarczy	
34	Bieruń Nowy	ul. Sadowa 1-4	Szpaler	
35	Bieruń Nowy	ul. Sadowa 2	Budynek mieszkalny	
36	Bieruń Nowy	ul. Sadowa 4	Budynek mieszkalny	
37	Bieruń Nowy	ul. Sadowa 5	Budynek mieszkalny	
38	Bieruń Nowy	ul. Sadowa 7	Budynek mieszkalny	
39	Bieruń Nowy (Ścierne)	ul. Warszawska 107	Budynek mieszkalny i gospodarczy	
40	Bieruń Nowy (Ścierne)	ul. Warszawska 110	Budynek mieszkalny	
41	Bieruń Nowy	ul. Warszawska 276/Walewska 25-27	Budynek usługowy	
42	Bieruń Nowy	ul. Warszawska 277	Budynek mieszkalny	
43	Bieruń Nowy	ul. Warszawska 285	Budynek piekarni	
44	Bieruń Nowy	ul. Warszawska 288	Zajazd, ob. budynek usługowo-mieszkalny	
45	Bieruń Nowy	ul. Warszawska 292	Szkoła, przedszkole, ob. budynek użyteczności publicznej	
46	Bieruń Nowy	ul. Warszawska 296	Cmentarz	
47	Bieruń Nowy	ul. Warszawska 296	Kaplica cmentarna	
48	Bieruń Nowy	ul. Warszawska 296	Kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	rej. zab. nr A/402/13 z dnia 26.02.2013
49	Bieruń Nowy	ul. Warszawska 296	Zieleń na terenie cmentarza	
50	Bieruń Nowy (Zabrzeg)	ul. Warszawska 313	Budynek mieszkalny	
51	Bieruń Nowy (Zabrzeg)	ul. Warszawska 337-339	Budynek mieszkalny	
52	Bieruń Nowy (Zabrzeg)	ul. Warszawska 341	Budynek mieszkalny	
53	Bieruń Nowy (Zabrzeg)	ul. Warszawska 351	Krzyż kamienny	rej. zab. nr. B/337/2017 z dnia 19.05.2017 r.
54	Bieruń Nowy (Zabrzeg)	ul. Warszawska 393b	Budynek gospodarczy	
55	Bieruń Nowy (Zabrzeg)	ul. Warszawska 396	Budynek mieszkalny – degolówka	
56	Bieruń Nowy (Zabrzeg)	ul. Warszawska/Diamentowa	Młyn, ob. nieużytkowany	
57	Bieruń Nowy (Zabrzeg)	ul. Warszawska / Niedługa 1	Kaplica architektoniczna	rej. zab. nr A/1163/23 z dnia 5.04.2023 r.
58	Bieruń Nowy	ul. Wawelska 22	Budynek usługowo-mieszkalny	
59	Bieruń Nowy	ul. Wawelska 35	Budynek użyteczności publicznej	
60	Bieruń Nowy	ul. Wawelska 55	Dawna szkoła, obecnie budynek mieszkalny	
61	Bieruń Nowy (Bijasowice)	ul. Wiślana 23	Stodoła w zespole dworsko-parkowym	
62	Bieruń Stary	Góra Chełmeczki	Kaplica architektoniczna	
63	Bieruń Stary	Plac Alfreda Nobla	Budynek magazynu technicznego	
64	Bieruń Stary	Plac Alfreda Nobla	Figura św. Floriana	
65	Bieruń Stary	Plac Alfreda Nobla	Park	
66	Bieruń Stary	Plac Alfreda Nobla	Wieża ciśnień	
67	Bieruń Stary	Plac św. Walentego 2	Budynek usługowo – mieszkalny	
68	Bieruń Stary		Układ urbanistyczny	rej. zab. nr A/801/2021 z dnia 21.04.2021 r.
69	Bieruń Stary	ul. Adama 1	Budynek mieszkalny	

70	Bieruń Stary	ul. Bojszowska 24	Klasztor Sióstr Służebniczek Najświętszej Marii Panny	
71	Bieruń Stary	ul. Bojszowska 46	Budynek mieszkalny	
72	Bieruń Stary	ul. Bojszowska 47 / Szlaku Solnego	Krzyż	
73	Bieruń Stary (Jajosty)	ul. Bojszowska 187	Krzyż	
74	Bieruń Stary	ul. Bojszowska	Wieża wodna	
75	Bieruń Stary	ul. Chemików 119	Budynek mieszkalny	
76	Bieruń Stary	ul. Chemików 131	Budynek mieszkalny	
77	Bieruń Stary	ul. Chemików (na wysokości kładki Grobli)	Krzyż	rej. zab. nr B/474/74 z dnia 24.04.1974
78	Bieruń Stary	ul. Chemików / pl. Alfreda Nobla	Szpaler w parku	
79	Bieruń Stary	ul. Chemików	Wiadukt	
80	Bieruń Stary	ul. Hejnałowa 1	Budynek usługowo-mieszkalny	
81	Bieruń Stary	ul. Jana Spiry 10	Budynek mieszkalny	
82	Bieruń Stary	ul. Kadłubowa 5	Budynek mieszkalny	
83	Bieruń Stary	ul. Kopcowa 19	Budynek mieszkalny	
84	Bieruń Stary	ul. Kopcowa 20	Budynek mieszkalny	
85	Bieruń Stary	ul. Kopcowa 22	Budynek mieszkalny	
86	Bieruń Stary	ul. Kopcowa 28	Kaplica architektoniczna	
87	Bieruń Stary	ul. Krakowska 3	Figura Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej	rej. zab.nr B/472/74 z dnia 16.05.1974 r.
88	Bieruń Stary	ul. Krakowska 3	Kościół parafialny pw. św. Bartłomieja – cały obiekt w ramach ogrodzenia i wyposażenie wnętrza	rej. zab.nr A/731/2020 z dnia 2.11.2020 r.
89	Bieruń Stary	ul. Krakowska 3 / ks. Pawła Macierzyńskiego	Budynek mieszkalny - probostwo	
90	Bieruń Stary	ul. Krakowska 4	Budynek usługowo-mieszkalny	
91	Bieruń Stary	ul. Krakowska 5	Budynek mieszkalny	
92	Bieruń Stary	ul. Krakowska 6	Budynek usługowo-mieszkalny	
93	Bieruń Stary	ul. Krakowska 7	Budynek usługowo-mieszkalny	
94	Bieruń Stary	ul. Krakowska 8 / Klemensa Latochy	Budynek usługowo-mieszkalny	
95	Bieruń Stary	ul. Krakowska 9	Budynek mieszkalny	
96	Bieruń Stary	ul. Krakowska 10	Budynek mieszkalny	
97	Bieruń Stary	ul. Krakowska 11	Budynek usługowo-mieszkalny	
98	Bieruń Stary	ul. Krakowska 12	Budynek mieszkalny	
99	Bieruń Stary	ul. Krakowska 13	Budynek usługowo-mieszkalny	
100	Bieruń Stary	ul. Krakowska 14	Budynek usługowo-mieszkalny	
101	Bieruń Stary	ul. Krakowska 16	Budynek mieszkalny	
102	Bieruń Stary	ul. Krakowska 18	Budynek usługowo-mieszkalny	
103	Bieruń Stary	ul. Krakowska 20	Budynek usługowo-mieszkalny	
104	Bieruń Stary	ul. Krakowska 22	Budynek usługowy	
105	Bieruń Stary	ul. Krakowska 24	Budynek nieużytkowany	
106	Bieruń Stary	ul. Krakowska 26	Budynek mieszkalny	
107	Bieruń Stary	ul. Krakowska 28	Budynek mieszkalny – dom nauczyciela	
108	Bieruń Stary	ul. Krakowska 30	Budynek użyteczności publicznej – Szkoła	
109	Bieruń Stary	ul. Krakowska 39	Cmentarz	
110	Bieruń Stary	ul. Krakowska 39	Dom Pogrzebowy (kostnica)	rej. zab. nr A/478/2016 z dnia 26.08.2016
111	Bieruń Stary	ul. Krakowska 39	Grobowiec rodziny Gawlików	rej. zab. nr A/476/2016 z dnia 11.07.2016
112	Bieruń Stary	ul. Krakowska 39	Kościół cmentarny pw. św. Walentego – cały obiekt w ramach ogrodzenia i wyposażenie wnętrza	rej. zab. nr A/423/14 z dnia 9.09.2014 r.
113	Bieruń Stary	ul. Krakowska 39	Krzyż	rej. zab. nr B/473/74 z dnia

				19.04.1974
114	Bieruń Stary	ul. Krakowska 39	Zieleń na terenie cmentarza	
115	Bieruń Stary	ul. Krakowska 57	Budynek mieszkalny	
116	Bieruń Stary	ul. Krakowska 57a	Grobla	
117	Bieruń Stary	ul. Krakowska 61	Krzyż	rej. zab. nr B/483/74 z dnia 24.04.1974
118	Bieruń Stary	ul. Krakowska 94a	Młyn, ob. budynek usługowo- mieszkalny	
119	Bieruń Stary	ul. Krakowska 108	Budynek mieszkalny	
120	Bieruń Stary	ul. Krakowska między nr 5 i 7	Budynek mieszkalny	
121	Bieruń Stary	ul. Krakowska (obok nr 31)	Kaplica architektoniczna	
122	Bieruń Stary	ul. Krakowska bez nr	Budynek usługowo-mieszkalny	
123	Bieruń Stary	ul. Ks. Jana Trochy 4	Budynek mieszkalno-gospodarczy	
124	Bieruń Stary	ul. Ks. Jana Trochy 13	Budynek mieszkalny	
125	Bieruń Stary	ul. Ks. Jana Trochy, dz. nr 98	Budynek mieszkalny	
126	Bieruń Stary	ul. ks. Kudery 5	Budynek mieszkalny	
127	Bieruń Stary	ul. ks. Kudery 10	Budynek mieszkalny	
128	Bieruń Stary	ul. ks. Kudery 20	Budynek mieszkalny	
129	Bieruń Stary	ul. ks. Kudery 22	Budynek mieszkalny	
130	Bieruń Stary	ul. ks. Pawła Macierzyńskiego 6	Budynek mieszkalny	
131	Bieruń Stary	ul. Łędzińska / Turyńska	Krzyż	rej. zab. nr B/485/74 z dnia 24.04.1974
132	Bieruń Stary	ul. Licealna 12	Łaźnia miejska i gazownia, ob. budynek mieszkalny	
133	Bieruń Stary	ul. Licealna	Stacja trafo	
134	Bieruń Stary	ul. Łysinowa / Żwirki i Wigury	Krzyż	rej. zab. nr B/484/74 z dnia 24.04.1974
135	Bieruń Stary	ul. Macieja 1	Budynek mieszkalny	
136	Bieruń Stary	ul. Macieja 7	Budynek mieszkalny	
137	Bieruń Stary	ul. Marcina obok nr 22	Krzyż	rej. zab. nr B/482/74 z dnia 24.04.1974
138	Bieruń Stary	ul. Oświęcimska (os. Wygoda 1)	Kaplica architektoniczna	
139	Bieruń Stary	ul. Oświęcimska 418	Budynek mieszkalny	
140	Bieruń Stary	ul. Oświęcimska 440	Budynek mieszkalny	
141	Bieruń Stary	ul. Oświęcimska 444	Budynek mieszkalny	
142	Bieruń Stary	ul. Oświęcimska 446	Budynek usługowy	
143	Bieruń Stary	ul. Oświęcimska 448	Budynek mieszkalny	
144	Bieruń Stary	ul. Oświęcimska 450	Budynek mieszkalny	
145	Bieruń Stary	ul. Oświęcimska 456	Budynek usługowy	
146	Bieruń Stary	ul. Oświęcimska 460	Budynek usługowo-mieszkalny	
147	Bieruń Stary	ul. Oświęcimska przy 433/Gajowa, dz. nr 815/56	Stodoła	
148	Bieruń Stary	ul. Rynek 1	Budynek usługowo-mieszkalny	
149	Bieruń Stary	ul. Rynek 2	Budynek usługowo-mieszkalny	
150	Bieruń Stary	ul. Rynek 3	Budynek usługowo-mieszkalny	
151	Bieruń Stary	ul. Rynek 4	Budynek usługowo-mieszkalny	
152	Bieruń Stary	ul. Rynek 5	Budynek usługowo-mieszkalny	
153	Bieruń Stary	ul. Rynek 6	Budynek usługowo-mieszkalny	
154	Bieruń Stary	ul. Rynek 7 / Krakowska 2	Budynek usługowo-mieszkalny	
155	Bieruń Stary	ul. Rynek 8	Budynek usługowo-mieszkalny	
156	Bieruń Stary	ul. Rynek 9	Budynek usługowo-mieszkalny	
157	Bieruń Stary	ul. Rynek 10	Budynek usługowo-mieszkalny	
158	Bieruń Stary	ul. Rynek 11	Budynek użyteczności publicznej –	

			pocztą	
159	Bieruń Stary	ul. Rynek 12	Budynek usługowy	
160	Bieruń Stary	ul. Rynek 13	Budynek usługowo-mieszkalny	
161	Bieruń Stary	ul. Rynek 14	Budynek użyteczności publicznej – Ratusz	
162	Bieruń Stary	ul. Rynek 15	Budynek użyteczności publicznej	
163	Bieruń Stary	ul. Rynek 16	Budynek usługowo-mieszkalny	
164	Bieruń Stary	ul. Rynek 17	Budynek usługowo-mieszkalny	
165	Bieruń Stary	ul. Rynek 18	Budynek usługowo-mieszkalny	
166	Bieruń Stary	ul. Rynek 19	Budynek usługowo-mieszkalny	
167	Bieruń Stary	ul. Rynek 20	Budynek usługowo-mieszkalny	
168	Bieruń Stary	ul. Słowackiego 1	Budynek mieszkalny	
169	Bieruń Stary	ul. Słowackiego 2	Budynek usługowo-mieszkalny	
170	Bieruń Stary	ul. Słowackiego 3	Budynek mieszkalny	
171	Bieruń Stary	ul. Słowackiego 4	Budynek mieszkalny	
172	Bieruń Stary	ul. Słowackiego 9 / Latochy	Budynek mieszkalny	
173	Bieruń Stary	ul. Słowackiego 12	Budynek usługowo-mieszkalny	
174	Bieruń Stary	ul. Słowackiego 15	Budynek mieszkalny	
175	Bieruń Stary	ul. Słowackiego 19	Budynek usługowo-mieszkalny	
176	Bieruń Stary	ul. Słowackiego 23	Budynek mieszkalny	
177	Bieruń Stary	ul. Spżozowa 2	Budynek usługowo-mieszkalny	
178	Bieruń Stary	ul. Świętej Trójcy	Kaplica architektoniczna	
179	Bieruń Stary	ul. Turystyczna	Most	
180	Bieruń Stary	ul. Wita 18	Budynek mieszkalny	
181	Bieruń Stary	ul. Wita 18	Stodoła	
182	Bieruń Stary	ul. Wita	Cmentarz żydowski	rej. zab. nr A/840/2021 z dnia 24.06.2021 r.
183	Bieruń Stary (Jajosty)	ul. Wspólna 15	Figura św. Jana Nepomucena	rej. zab. nr B/357/2018 z dnia 28.03.2018
184	Bieruń Stary	ul. Wylotowa 7	Budynek mieszkalny	
185	Bieruń Stary	ul. Wylotowa 12	Budynek mieszkalny	
186	Bieruń Stary	ul. Wylotowa naprzeciwko nr 93	Krzyż kamienny	rej. zab. nr B/462/23 z dnia 17.04.2023
187	Bieruń Stary	ul. Zdrowia 8	Budynek mieszkalny	
188	Bieruń Stary	ul. Zdrowia 14	Budynek mieszkalny	
189	Bieruń Stary	ul. Zdrowia 15	Krzyż kamienny	

Załącznik nr 2. Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków Miasta Bierunia

LP.	AZP/ NR STAN. NA OBSZARZE	LOKALIZACJA	RODZAJ STANOWISKA
1	AZP 101-48/11	Bieruń (Bieruń Stary)	punkt osadniczy – okres nowożytny
2	AZP 101-48/12	Bieruń (Bieruń Stary)	śląd osadnictwa – pradziej
3	AZP 102-48/1	Bieruń (Bieruń Stary)	gródek na kopcu – XIII-XIV w. (stanowisko wpisane do rejestru zabytków)
4	AZP 102-48/2	Bieruń (Bieruń Stary)	punkt osadniczy – późne średniowiecze osada – okres nowożytny
5	AZP 102-48/3	Bieruń (Bieruń Stary)	śląd osadnictwa – epoka kamienia osada – okres nowożytny
6	AZP 102-48/4	Bieruń (Bieruń Stary)	śląd osadnictwa – okres rzymski (kultura przeworska) osada – okres nowożytny
7	AZP 102-48/5	Bieruń (Jajosty)	osada – okres nowożytny